

Özel Eğitim ve Bütünleştirme

Editör

Müzeyyen ELDENİZ ÇETİN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

© Copyright 2026

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Yayınevi'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN	Sayfa ve Kapak Tasarımı
978-625-362-235-0	Akademisyen Dizgi Ünitesi
Kitap Adı	Yayıncı Sertifika No
Özel Eğitim ve Bütünleştirme	47518
Editör	Baskı ve Cilt
Müzeyyen ELDENİZ ÇETİN ORCID iD: 0000-0001-9231-7344	Vadi Matbaacılık
Yayın Koordinatörü	Bisac Code
Yasin DİLMEN	EDU026000
	DOI
	10.37609/akya.4351

Kütüphane Kimlik Kartı
Özel Eğitim ve Bütünleştirme / ed. Müzeyyen Eldeniz Çetin.
Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2026.
376 s. : resim, tablo. ; 160x235 mm.
Kaynakça var.
ISBN 9786253622350

GENEL DAĞITIM
Akademisyen Yayınevi

Halk Sokak 5 / A Yenışehir / Ankara
Tel: 0312 431 16 33
siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1	Özel Eğitim ve Bütünleştirmenin Temel Kavramları	1
	<i>Habibe HASAN NURİ</i>	
	<i>Mehmet YAVUZ</i>	
Bölüm 2	Özel Gereksinimli Bireylerin Eğitsel Değerlendirilmesi.....	35
	<i>Seyhan SOĞANCI</i>	
Bölüm 3	Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı ve Planlama Süreci	71
	<i>Ş. Şenay İLİK</i>	
Bölüm 4	Bütünleştirme İçin Okul–Aile İş Birliği	93
	<i>Adile Emel SARDOHAN YILDIRIM</i>	
	<i>Muhammed Ali ÇANKAYA</i>	
Bölüm 5	Sınıf Yönetimi ve Davranış Destek Sistemleri	119
	<i>Özlem Altındağ KUMAŞ</i>	
	<i>Abdullah YILDIZ</i>	
Bölüm 6	Osib ve Bütünleştirme	139
	<i>Sibel SÜMER ÖNCEL</i>	
	<i>Halime Miray SÜMER DODUR</i>	
Bölüm 7	Öğrenme Güçlüğü ve Bütünleştirme	167
	<i>Zekiye Hande YILMAZ</i>	
Bölüm 8	Zihin Yetersizliği ve Bütünleştirme	197
	<i>Tuğba SİVRİKAYA</i>	
	<i>Hatice ULU AYDIN</i>	
Bölüm 9	İşitme Yetersizliği ve Bütünleştirme.....	223
	<i>Mehtap KOT</i>	
Bölüm 10	Görme Yetersizliği Olan Öğrenciler için Bütünleştirme Uygulamaları.....	253
	<i>Mustafa KURT</i>	
Bölüm 11	Duygu ve Davranış Bozuklukları (DDB), Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) ve Bütünleştirme.....	271
	<i>Şenay DELİMEHMET DADA</i>	
Bölüm 12	Dil ve Konuşma Bozuklukları ve Üstün Yetenekli Çocuklar	295
	<i>Fatma Betül ŞENOL</i>	
Bölüm 13	Fiziksel Yetersizlik, Çoklu Yetersizlik ve Bütünleştirme	335
	<i>Müzeyyen ELDENİZ ÇETİN</i>	

YAZARLAR

Arş. Gör. Hatice ULU AYDIN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü

Muhammed Ali ÇANKAYA

Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Özel Eğitim AD

Doç. Dr. Müzeyyen ELDENİZ ÇETİN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Şenay DELİMEHMET DADA

Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi,
Özel Eğitim Bölümü

Doç. Dr. Halime Miray SÜMER DODUR

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

Doç. Dr. Ş. Şenay İLİK

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Mehtap KOT

Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi,
Özel Eğitim Bölümü

Doç. Dr. Özlem Altındağ KUMAŞ

Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim
Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KURT

Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Özel Eğitim Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Habibe HASAN NURİ

Sofya Teknik Üniversitesi, Sliven Fakültesi,
Pedagoji ve Yönetim Bölümü

Dr. Sibel SÜMER ÖNCEL

Meb Şanlıurfa Tarlabası İlkokulu Sınıf
Öğretmeni

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba SİVRİKAYA

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Seyhan SOĞANCI

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Özel Eğitim
Bölümü

Doç. Dr. Fatma Betül ŞENOL

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Özel Eğitim Bölümü

Doç. Dr. Mehmet YAVUZ

Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel
Eğitim Bölümü

Abdullah YILDIZ

Özel Eğitim Öğrt., Mehmet Ali Alevli Özel
Eğitim Anaokulu, ME

Doç. Dr. Adile Emel SARDOHAN YILDIRIM

Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel
Eğitim Bölümü

Arş. Gör. Dr. Zekiye Hande YILMAZ

Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel
Eğitim Bölümü

Bölüm 1

ÖZEL EĞİTİM VE BÜTÜNLEŞTİRMENİN TEMEL KAVRAMLARI

Habibe HASAN NURİ¹
Mehmet YAVUZ²

GİRİŞ

Özel eğitim, bireysel ve gelişimsel özellikleri bakımından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren bireylerin eğitim ve sosyal gereksinimlerini karşılamak amacıyla yürütülen özel bir süreçtir. Bu süreç, bireylerin toplumsal yaşama bağımsız ve üretici birer fert olarak katılabilmelerini sağlamak ve mevcut yetersizliklerin birer engelle dönüşmesini önlemek amacıyla taşımaktadır. Eğitim felsefesinde yaşanan çağdaş dönüşümlerle birlikte, özel gereksinimli bireylerin akranlarından ayrıştırılmadan, «en az kısıtlayıcı ortam» ilkesiyle genel eğitim sınıflarına dahil edilmesi yaklaşımı önem kazanmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'deki yasal mevzuatta da yer bulan «kaynaştırma/bütünleştirme» kavramı, bireysel farklılıkları birer eksiklik olarak değil, insanlığın doğal bir parçası olarak gören kapsayıcı eğitim anlayışının temelini oluşturmaktadır.

ZEDELENME, YETERSİZLİK, ENGEL VE RİSK

Zedelenme: Bireyin psikolojik, fizyolojik anatomik özelliklerinde geçici ya da kalıcı türden bir yapı veya işleyiş bozukluğu olarak tanımlanmaktadır (Özsoy ve diğerleri, 1989). Zedelenme doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrası sebeplerle oluşabilecek farklı olumsuzluklara bağlı olarak organların görevini yapmada sorun yaşaması olarak ifade edilebilir. Bu olumsuzluklar kalıcıda olabilir, geçicidede olabilir. Örneğin birey doğumdan sonraki süreçte bir gözünde zedelenme oluşabilir. Bu zedelenme kalıcıda olabilir. Belli bir süre tedavinin olduktan sonra

¹ Yrd. Doç. Dr., Sofya Teknik Üniversitesi, Sliven Fakültesi, Pedagoji ve Yönetim Bölümü, bsbhabibeozgur@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-3747-7406

² Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü, MehmetYavuz23@gmail.com, ORCID iD: 0000-0003-0762-1611

Kaynakça

- Acarlar, F. (2013). Kaynaştırma modeli ve özel gereksinimli çocukların özellikleri. B. Sucuoğlu ve H. Bakkaloğlu (Ed.), *Okul öncesinde kaynaştırma içinde* (s. 21–75). Kök Yayıncılık.
- Ahmetoğlu, E., Burak, Y., Acar, İ. H. (2019). Otizmlili öğrencilerin katıldıkları başarılı kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamalarına ilişkin öğretmenlerin algıları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 501-514.
- Akalın, S., Demir, Ş., Sucuoğlu, B., Bakkaloğlu, H., & İşcen, F. (2014). The needs of inclusive preschool teachers about inclusive practices. *Eurasian Journal of Educational Research*, 54, 39-60.
- Akçamete, G. (2010). Genel eğitim okullarında özel gereksinimli olan öğrenciler ve özel eğitim. G. Akçamete (Ed.), *Özel gereksinimli çocuklar içinde* (s. 31-75). Kök Yayıncılık.
- Akçamete, G., Kış, A. ve Gürgür, H. (2009). Özel gereksinimli öğrenciler için kaynaştırma modeli geliştirme projesi [Yayınlanmamış bilimsel araştırma projesi raporu]. Ankara Üniversitesi.
- Altunya, N. (2006). *Gazi Eğitim Enstitüsü: Gazi Orta Öğretmen okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980)*. Ankara: Gazi Üniversitesi
- Balcı, S. (2013). *Osmanlı Devleti'nde engelliler ve engelli eğitimi- sağır dilsiz ve körler mektebi*. Libra Kitap Yay.
- Battal, Ğ. (2007). *Sınıf öğretmenlerinin ve branş öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin yeterliliklerinin değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Batu, E. S. (2000). Kaynaştırma, destek hizmetler ve kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 2(04). 35 - 45
- Batu, S. ve Kırcaali-İftar, G. (2005). *Kaynaştırma*. Kök Yayıncılık.
- Baykoç-Dönmez, N. ve Şahin, S. (2010). Özel eğitim uygulamaları ve özel eğitim. N. Baykoç-Dönmez (Ed.), *Özel eğitim tarihi içinde* (s. 26–41). Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Berry, R. (2010). Preservice and early career teachers' attitudes towards inclusion, instructional accommodations, and fairness: Three profiles. *Teacher Educator*, 45(2), 75-95. <https://doi.org/10.1080/08878731003623677>
- Burak Y, Ahmetoğlu E. (2020). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların kaynaştırılması ve bütünleştirilmesinde öğretmenlerle ilgili değişkenlerin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 19(73):478-503. doi:10.17755/esosder.598005
- Burak, A. & Ahmetoğlu, E. (2022). Perceptions of teachers, school counselors and school administrations' perceptions of factors effecting success of inclusive practices. *Educational Academic Research*, 44(1), 54-65
- Cavkaytar, A., & Diken, İ. (2005). *Özel eğitime giriş*. Kök Yayıncılık.
- Cook, L., & Friend, M. (2010). The State of the Art of Collaboration on Behalf of Students With Disabilities. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 20(1), 1–8. <https://doi.org/10.1080/10474410903535398>
- Crockett, J. B., Filippi, E. A. and Morgan, C. L. (2013). Included, but underserved. (Editör Bernice Wong and Deborah Butler). *In Learning about learning disabilities*. (s. 405-436). Elsevier Academic Press.
- Çakıroğlu, O. (2023). Özel eğitim. V. Aksoy (Ed.), *Özel eğitimde temel kavramlar içinde* (s. 2–20). Pegem Akademi.
- Çavkaytar, A. (2008). Özel eğitime gereksinimi duyan çocuklar ve özel eğitim. İ. H. Diken (Ed.), *Özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim içinde* (s. 3–28). Pegem Akademi.
- Çitil, M. (2017). *Türkiye'de özel eğitim tarihsel, politik ve yasal gelişmeler*. Vize Yayıncılık.
- Çuhadar, S. (2013). Özel eğitim süreci. S. Vuran (Ed.), *Özel eğitim içinde* (s. 3–30). Maya Akademi.
- Dede, Ş. (1996). Özel eğitim hakkında Salamanca bildirisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 2(2), 91–94. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_00000000035
- Demir, G. (2016). Okul öncesi kaynaştırma sınıflarındaki öğretmenlerin, özel gereksinimli ve risk grubu çocukların sınıf içi davranışlarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 17(2), 141-159. doi:10.21565/oztegitimdergisi.246292

- Eripek, S. (2000). Özel eğitim. S. Eripek (Ed.), *Özel eğitimin temel kavramları içinde* (s. 1-18). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Eripek, S. (2007). *Özel eğitim*. Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Firat, E. (2021). *Sosyal bilgiler dersinde kapsayıcı eğitim: Fenomenolojik bir araştırma* [Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi]. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gönül Kırcaali-İftar, G. (1998). Özel eğitim S. Eripek (Ed.), *Kaynaştırma ve destek özel eğitim hizmetleri*. (s. 17-22). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Gulya, N., & Fehérvári, A. (2023). Addressing Disability representation in EFL textbooks used in Hungarian public education. *Language Teaching Research Quarterly*, 33, 15–31. <https://doi.org/10.1016/j.ijedro.2023.100226>
- Hammecken, P. A. (2000). *Özel Eğitimde Bütünleştirme Başarı için 450 Strateji*. (çev. ed. Ümit Şahbaz) Anı Yayıncılık
- İmamoğlu, M. (2022). Türkiye’de Özel Eğitim Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi. *International Journal of Barrier Free Life and Society*, 6(1), 21-31.
- Kandemir, M. A., Kurt, K., ve Apaydın, Z. (2021). Farklı branşlardaki öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine yönelik tutumlarının incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(7), 15-34.
- Kauffman, M., & Hallahan, D. P. (1997). A diversity of restrictive environments: Placement as a problem of social ecology. In J. W. Lloyd, E. J. Kameenui, & D. Chard (Eds.), *In Issues in educating students with disabilities* (pp. 325-342). Mahway, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers
- Kırcaali İftar, G (1998) *Özel gereksinimli bireyler ve özel eğitim*. ilköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı Anadolu Üniversitesi Yayınları Eskişehir
- Komarudin, K., & Kaeni, N. F. (2022). The obstacles of inclusive education implementation in Indonesia (A systematic review approach). *GUIDENA: Jurnal Ilmu Pendidikan, Psikologi, Bimbingan dan Konseling*, 12(3), 382–401. <http://dx.doi.org/10.24127/gdn.v12i3.6537>
- Mark P. Mostert & Jean B. Crockett (2000) Reclaiming the history of specialeducation for more effective practice, exceptionality: *A Special Education Journal*, 8:2, 133-143, http://dx.doi.org/10.1207/S15327035EX0802_4
- McMillan, N. M. (2008). *Inclusive education: The benefits and the obstacles*. [Master’s thesis, State University of New York College at Brockport].
- Nal, A. ve Tüzün, İ. (2011). *Kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitimde dünyadan ve Türkiye’den iyi örnekler*. Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı & Eğitim Reformu Girişimi.
- Nazik, A. (2025). Özel eğitim. A. E. Kızılkaya & H. Kızılkaya (Eds.), *Özel eğitim içinde* (s. 1-20). Eğiten Kitap.
- Odom, S. L., & McEvoy, M. A. (1990). Mainstreaming at the preschool level: Potential barriers and tasks for the field. *Topics in Early Childhood Special Education*, 10(2), 48-61. <https://doi.org/10.1177/0271121490010002>
- Okumuş, Z. (2025). *Kaynaştırma/bütünleştirme ortamlarında otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerin sergiledikleri problem davranışlar, öğretmenlerinin kullandıkları önleyici stratejiler* [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ozturk, A. (2026). Exploring the impact of measurement approaches on disability prevalence: findings from a comprehensive child survey. *BMC Public Health*. 1471-2458. <https://doi.org/10.1186/s12889-026-27918-9>
- Özkan Yaşaran, Ö., Batu, E. S., ve Özen, A. (2014). Özel Gereksinimli Bireylerin Sosyal Kabullerini Sağlamada Normal Gelişim Gösteren Öğrencilere Sunulan Kaynaştırmaya Hazırlık Etkinliklerinin Etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 167-180. <https://doi.org/10.18037/ausbd.92732>
- Özokçu, O. (2013). Özel eğitim. S. Vuran (Ed.), *Kaynaştırma uygulamaları içinde* (s. 81–108). Maya Akademi
- Özsoy, Y. Özyürek, M. ve Eripek, S. (1989). *Özel eğitime muhtaç çocuklar*. Karatepe Yayınları

- Pivik, J., McComas, J., & Laflamme, M. (2002). *Barriers and facilitators to inclusive education. Exceptional Children*, 69(1), 97–107. <https://doi.org/10.1177/001440290206900107>
- Pivik, J., McComas, J., MaCfarlane, I., & Laflamme, M. (2002). Using virtual reality to teach disability awareness. *Journal of Educational Computing Research*, 26(2), 203-218. <https://doi.org/10.2190/WACX-1VR9-HCMJ-RTKB>
- Rowley-Kelly, F. (1993). Social acceptance and disability awareness. In F. Rowley-Kelly & D. H. Reigel (Eds.), *Teaching the student with spina bifida* (pp. 245–250). Paul H. Brookes.
- Salend, S. J. (2000). *Creating inclusion ve classrooms: Effective and reflective Practices* (Fourth Edition). Merrill Prentice-Hall.
- Schoger, K. D., (2006). Reverse inclusion: Providing peer social interaction opportunities to students placed in self-contained special eduvation classrooms. *Teaching Exceptional Children Plus*, 2(6) 1- 10.
- Sharma, U. ve Sokal, L. (2016) ‘Can teachers’ selfreported efficacy, concerns, and attitudes toward inclusion scores predict their actual inclusive classroom practices?’ *Australasian Journal of Special Education*, 40(1), 21–38. <http://dx.doi.org/10.1017/jse.2015.14>
- Singer-Dudek, J. Ve Pistoljevic, N. (2004). Exceptional students. *Encyclopedia of Applied Psychology*, 845-852 <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809324-5.05558-9>
- Sucuoglu, B. & Kargin, T. (2006). *İlköğretimde kaynaştırma uygulamaları yaklaşımlar yöntemler teknikler*. Morpa Yayıncılık.
- Şahbaz, Ü., Atılgan, H. ve Aydemir, D. (2018). Bütünleştirmenin özel gereksinimli çocuklar üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik ölçek uyarlama çalışması. *Kastamonu Education Journal*, 26(6), 1843-1850.[doi: 10.24106/kefdergi.2202](https://doi.org/10.24106/kefdergi.2202)
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2022). *Kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim uygulamaları ulusal eylem planı (2022-2026)*. Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2026). *Kapsayıcı eğitim öğretmen eğitimi modülü projesi: “Okul yöneticilerinin eğitimi” modülü kitapçığı*. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Erciyes Üniversitesi & UNICEF.
- Taylor, S., & Sidhu, R. K. (2012). Supporting refugee students in schools: what constitutes inclusive education? *International Journal of Inclusive Education*, 16(1), 39–56. <https://doi.org/10.1080/13603110903560085>
- Uçuş, Ş. (2016). Dezavantajlı çocukların velilerine uygun olarak hazırlanan aile katılım etkinliklerinin (AKE) değerlendirilmesi: Nallıhan Örneği. *E-International Journal of Educational Research*, 7(1), 1-20.
- UNESCO. (2001). *Open file on inclusive education: Support materials for managers and administrators*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000125237>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2009). *Defining an inclusive education agenda: Reflections around the 48th session of the international conference on education*. Geneva: UNESCO International Bureau of Education.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2017). *A guide for ensuring inclusion and equity in education*. <https://doi.org/10.54675/MHHZ2237>
- Ünlü, E. (2021). Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim. H. İ. Diken (Ed.), *Özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim içinde* (s. 1-19). Pegem Akademi.
- Vildanovich, G. S. (2025). History of education for people with disabilities in the World. *AMERICAN Journal of Science on Integration and Human Development*, 3(3). 2993-2750
- Wang, M. C., Reynolds, M. C., & Walberg, H. J. (1997). What works and what doesn't work: The case for an inclusive system. In M. C. Wang & K. Wong (Eds.), *Rethinking federal categorical programs for at-risk students* (pp. 1–19). McCutchan Publishing Corp. <https://eric.ed.gov/?id=ED399316>
- Yurtçu, B. S. (2019). Kaynaştırma ortamlarında uygulamalar. Sema Batu. (Edit). *Kaynaştırma ortamlarında destek özel eğitim hizmetleri içinde*. (s.169-188). Vize Akademik
- Yücel, İ. (2011). Bir misyonerlik uygulamasının teorisi ve pratiği: Urfa Amerikan Körler Okulu (1902-1914). *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(14), 65-86.

Коменский, Я. А. (1955). *Избранные педагогические сочинения*. Рипол Классик.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği 2018

573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 1997.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). Destek eğitim odası işleyiş usul ve esasları kitapçığı. T.C. Millî Eğitim

Bakanlığı

<https://www.britannica.com/topic/special-education>. 2026

Bölüm 2

ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERİN EĞİTSEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Seyhan SOĞANCI¹

Bu bölümde özel gereksinimli bireylerin eğitsel değerlendirilmesi öğrencinin gelişimsel, akademik, iletişimsel, sosyal-duygusal, davranışsal ve işlevsel özelliklerini bütüncül şekilde anlamaya yönelik sistematik bir süreç olarak ele alınmıştır. Bölüm, eğitsel değerlendirmenin yalnızca tanılama ya da sınıflandırma amacı taşımadığını, uygun eğitim ortamının belirlenmesi, bireyselleştirilmiş eğitim programının hazırlanması, öğretimsel gereksinimlerin belirlenmesi, ilerlemenin izlenmesi ve aile-okul iş birliğinin güçlendirilmesi açısından temel bir uygulama alanı olduğunu vurgulamaktadır. Bölüm içerisinde eğitsel değerlendirme kavramı ve bu kavrama ilişkin temel bilgiler, değerlendirme sürecinin ilkeleri, kullanılan yöntemler, farklı yetersizlik gruplarında dikkat edilmesi gereken noktalar ve genel değerlendirme ilkeleri yer almaktadır.

1. Eğitsel Değerlendirmeye Giriş

1.1. Eğitsel değerlendirme kavramı

Eğitsel değerlendirme, öğrencinin öğrenme, gelişim, davranış, iletişim, sosyal uyum ve günlük yaşam becerilerine ilişkin mevcut performansını ve destek gereksinimlerini belirlemeye yönelik planlı, sistematik ve süreklilik gösteren bir süreçtir (Salvia vd., 2017). Özel eğitimde eğitsel değerlendirme sadece öğrencinin herhangi bir yetersizlik kategorisinde yer alıp almadığını belirlemenin ötesinde, aynı zamanda öğrencinin nasıl öğrendiğini, hangi koşullarda daha iyi performans gösterdiğini ve hangi desteklerle gelişiminin artırılabilirliğini anlamak için gereklidir (Kritikos vd, 2017). Bu nedenle eğitsel değerlendirme, tanılama, öğretimi planlama, bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlama, ilerlemeyi izleme ve öğretimsel karar verme süreçlerinin temel dayanaklarından birisidir (Pierangelo ve Giuliani, 2022).

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, İşitme Engelliler Öğretmenliği AD, seyhan.soganci@omu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-7133-6033

Kaynakça

- American Educational Research Association. (2014). *Standards for educational and psychological testing*. https://www.testingstandards.net/uploads/7/6/6/4/76643089/standards_2014edition.pdf
- American Psychiatric Association (APA, 2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5)* (5th ed.). NY: American Psychiatric
- Barkley, R. A. (2015). *Attention-deficit hyperactivity disorder: A handbook for diagnosis and treatment* (4th ed.). Guilford Press.
- Berninger, V. W., & Wolf, B. J. (2016). *Dyslexia, dysgraphia, OWL LD, and dyscalculia*. (2. Ed.) Paul H. Brookes.
- Beukelman, D. R., & Light, J. C. (2020). *Augmentative and alternative communication: supporting children and adults with complex communication needs* (5th ed.). Paul H. Brookes Publishing.
- Bishop, D. V. M., Snowling, M. J., Thompson, P. A., Greenhalgh, T., & CATALISE Consortium. (2017). Phase 2 of CATALISE: A multinational and multidisciplinary Delphi consensus study of problems with language development: Terminology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 58(10), 1068–1080. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12721>
- Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and classroom learning. *Assessment in Education: Principles, Policy and Practice*, 5(1), 7–74. <https://doi.org/10.1080/0969595980050102>
- Bricker, D. D., Johnson, J., Grisham, J., & Slentz, K. (Eds.). (2022). *Assessment, evaluation, and programming system for infants and children: User's guide*. Paul H. Brookes Publishing Company.
- Browder, D. M., Spooner, F., & Courtade, G. R. (2020). *Teaching students with moderate and severe disabilities*. Guilford Publications.
- Brown-Chidsey, R., & Steege, M. W. (2010). *Response to intervention: Principles and strategies for effective practice*. Guilford Press.
- Brown, F. McDonnell, J., Snell, M. E. (Eds) (2020). *Instruction of students with severe disabilities*. Pearson Education.
- Cooper, J. O., Heron, T., & Heward, W. L. (2020). *Applied behavior analysis*. Pearson UK.
- Deno, S. L. (1985). Curriculum-based measurement: the emerging alternative. *Exceptional Children*, 52(3), 219–232. <https://doi.org/10.1177/001440298505200303>
- Dunn, W. (1999). *Sensory profile: User's manual san antonio*. TX: The Psychological Corporation.
- DuPaul, G. J., & Stoner, G. (2014). *ADHD in the schools: Assessment and intervention strategies*. Guilford Publications.
- Fletcher, J. M., Lyon, G. R., Fuchs, L. S., & Barnes, M. A. (2019). *Learning disabilities: From identification to intervention* (2nd ed.). Guilford Press.
- Fuchs, L. S., & Fuchs, D. (1986). Effects of Systematic Formative Evaluation: A Meta-Analysis. *Exceptional Children*, 53(3), 199–208. <https://doi.org/10.1177/0014402986053003>
- Fuchs, D., & Fuchs, L. S. (2006). Introduction to response to intervention: What, why, and how valid is it? *Reading Research Quarterly*, 41(1), 93–99. <http://www.jstor.org/stable/4151803>
- Fuchs, L. S., Fuchs, D., & Compton, D. L. (2012). The early prevention of mathematics difficulty: Its power and limitations. *Journal of Learning Disabilities*, 45(3), 257–269. <https://doi.org/10.1177/0022219412442167>
- Gagne, F. (2004). Transforming gifts into talents: The DMGT as a developmental theory1. *High Ability Studies*, 15(2), 119–147. <https://doi.org/10.1080/1359813042000314682>
- Gartin, B. C., & Murdick, N. L. (2005). IDEA 2004: The IEP. *Remedial and Special Education*, 26(6), 327–331. <https://doi.org/10.1177/07419325050260060301>
- Gersten, R., Chard, D. J., Jayanthi, M., Baker, S. K., Morphy, P., & Flojo, J. (2009). Mathematics instruction for students with learning disabilities: A meta-analysis of instructional components. *Review of Educational Research*, 79(3), 1202–1242. <https://doi.org/10.3102/0034654309334431>
- Graham, S., & Harris, K. R. (2005). *Writing better: Effective strategies for teaching students with learning difficulties*. Paul H. Brookes.

- Gresham, F. M., Elliott, S. N., Vance, M. J., & Cook, C. R. (2011). Comparability of the social skills rating system to the social skills improvement system: Content and psychometric comparisons across elementary and secondary age levels. *School Psychology Quarterly*, 26(1), 27–44. <https://doi.org/10.1037/a0022662>
- Guitar, B. (2014). *Stuttering: An integrated approach to its nature and treatment* (4th ed.). Wolters Kluwer.
- Guralnick, M.J. (2017). Early intervention for children with intellectual disabilities: An Update. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 30: 211-229. <https://doi.org/10.1111/jar.12233>
- Guskey, T. R. (2000). *Evaluating professional development*. Corwin Press.
- Hallahan, D. E., Kauffman, J. M., & Pullen, P. C. (2013). *Exceptional learners: An introduction to special education: Pearson new international edition* (12th ed.). Pearson Higher Ed.
- Haywood, H. C., & Lidz, C. S. (2006). *Dynamic assessment in practice: Clinical and educational applications*. Cambridge University Press.
- Hernandez, L. C., Fillhart, C., & Ewoldt, K. B. (2026). From adaptation to belonging: Creating inclusive classrooms for students with visual impairments. *Teaching Exceptional Children*. <https://doi.org/10.1177/004005992614582>
- Holbrook, M. C., & Koenig, A. J. (2000). *Foundations of education: Instructional strategies for teaching children and youths with visual impairments* (2. Ed.). American Foundation for the Blind.
- Hosp, M. K., Hosp, J. L., & Howell, K. W. (2016). *The ABCs of CBM: A practical guide to curriculum-based measurement* (2nd. Edt.). Guilford Publications.
- Hyman, S. L., Levy, S. E., Myers, S. M., Council on Children with Disabilities, Section on Developmental and Behavioral Pediatrics. (2020). Identification, evaluation, and management of children with autism spectrum disorder. *Pediatrics*, 145(1), e20193447.
- Kohler, P. D., Gothberg, J. E., Fowler, C., & Coyle, J. (2016). Taxonomy for transition programming 2.0: A model for planning, organizing, and evaluating transition education, services, and programs. *National Technical Assistance Center on Transition: The Collaborative*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED628978.pdf>
- Lidz, C. S. (1991). *Practitioner's guide to dynamic assessment*. Guilford Press.
- Lord, C., Elsabbagh, M., Baird, G., & Veenstra-VanderWeele, J. (2018). Autism spectrum disorder. *The Lancet*, 392(10146), 508–520. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)31129-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)31129-2)
- Marschark, M., & Hauser, P. C. (2012). *How deaf children learn: What parents and teachers need to know*. Oxford University Press.
- McLeod, S. (2026). *Children's speech development. The Oxford Handbook of Speech Development in Languages of the World*. Oxford Handbooks.
- Kritikos, E. P., McLoughlin, J. A., & Lewis, R. B. (2017). *Assessing students with special needs*. Pearson Education.
- Mirenda, P. (2003). Toward functional augmentative and alternative communication for students with autism. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 34(3), 203-216. [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2003/017\)](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2003/017))
- National Association for Gifted Children. (2019). *A definition of giftedness that guides best practice*. <https://www.nagc.org/news/a-definition-of-giftedness-that-guides-best-practice>
- National Reading Panel. (2000). *Teaching children to read: An evidence-based assessment of the scientific research literature on reading and its implications for reading instruction*. National Institute of Child Health and Human Development. <https://www.nichd.nih.gov/sites/default/files/publications/pubs/nrp/Documents/report.pdf>
- O'Neill, R. E., Albin, R. W., Storey, K., Horner, R. H., & Sprague, J. R. (2014). *Functional assessment and program development for problem behavior: A practical handbook* (3rd ed.). Cengage Learning.
- Paul, R. (2007). *Language disorders from infancy through adolescence: Assessment and intervention*. Elsevier Health Sciences.

- Pierangelo, R., & Giuliani, G. A. (2022). *Assessment in special education: A practical approach* (6th ed.). Pearson.
- Renzulli, J. S. (2011). What makes giftedness?: Reexamining a definition. *Phi Delta Kappan*, 92(8), 81-88. <https://doi.org/10.1177/003172171109200821>
- Rosenbaum, P. and Gorter, J.W. (2012), The 'F-words' in childhood disability: I swear this is how we should think!. *Child: Care, Health and Development*, 38: 457-463. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2011.01338.x>
- Sacks, S. Z., & Wolffe, K. E. (Eds.). (2006). *Teaching social skills to students with visual impairments: From theory to practice*. AFB Press.
- Schalock, R. L., Luckasson, R., & Tassé, M. J. (2021). *Intellectual disability: Definition, diagnosis, classification, and systems of supports* (12th ed.). American Association on Intellectual and Developmental Disabilities.
- Salvia, J., Ysseldyke, J. E., & Witmer, S. (2017). *Assessment in special and inclusive education* (13th ed.). Cengage Learning.
- Sattler, J. M. (2014). *Foundations of behavioral, social, and clinical assessment of children* (6th ed.). Jerome M. Sattler Publisher.
- Subotnik, R. F., Olszewski-Kubilius, P., & Worrell, F. C. (2011). Rethinking giftedness and gifted education: a proposed direction forward based on psychological science. *Psychological Science in the Public Interest*, 12(1), 3-54. <https://doi.org/10.1177/1529100611418056>
- Sitlington, P. L., Neubert, D. A., & Clark, G. M. (2009). *Transition education and services for students with disabilities* (5th ed.). Pearson.
- Sugai, G., & Horner, R. (2002). The Evolution of discipline practices: School-wide positive behavior supports. *Child & Family Behavior Therapy*, 24(1-2), 23-50. https://doi.org/10.1300/J019v24n01_03
- Swanson, H. L., & Alloway, T. P. (2012). Working memory, learning, and academic achievement. In K. R. Harris, S. Graham, T. Urdan, C. B. McCormick, G. M. Sinatra, & J. Sweller (Eds.), *APA educational psychology handbook*, Vol. 1. Theories, constructs, and critical issues (pp. 327-366). *American Psychological Association*. <https://doi.org/10.1037/13273-012>
- VanTassel-Baska, J., & Baska, A. (2021). *Curriculum planning and instructional design for gifted learners*. Routledge.
- Thurlow, M. L., Quenemoen, R. F., Lazarus, S. S., Moen, R. E., Johnstone, C. J., Liu, K. K., ... & Altman, J. (2008). A principled approach to accountability assessments for students with disabilities. synthesis report 70. *National Center on Educational Outcomes, University of Minnesota*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED504420.pdf>
- Tomlinson, C. A. (2014). *The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners* (2nd ed.). ASCD.
- Turnbull, A., Turnbull, R., Erwin, E. J., Soodak, L. C., & Shogren, K. A. (2015). *Families, professionals, and exceptionality: Positive outcomes through partnerships and trust* (7th ed.). Pearson.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes* (Vol. 86). Harvard University Press.
- Wehmeyer, M. L., Agran, M., Hughes, C., Martin, J., Mithaug, D., & Palmer, S. (2007). *Promoting self-determination in students with developmental disabilities*. Guilford Press.
- Westling, D. L., Fox, L., & Carter, E. W. (2021). *Teaching students with severe disabilities* (6th ed.). Pearson.
- Wolraich, M. L., Hagan Jr, J. F., Allan, C., Chan, E., Davison, D., Earls, M., ... & Subcommittee on Children and Adolescents with Attention-Deficit/Hyperactive Disorder. (2019). Clinical practice guideline for the diagnosis, evaluation, and treatment of attention-deficit/hyperactivity disorder in children and adolescents. *Pediatrics*, 144(4), e20192528.
- World Health Organization (2007). International classification of functioning, disability and health: children and youth version: ICF-CY. *World Health Organization*. <https://iris.who.int/handle/10665/43737>

- Yang, S., Paynter, J. M., & Gilmore, L. (2016). Vineland adaptive behavior scales: II profile of young children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46(1), 64-73. <https://doi.org/10.1007/s10803-015-2543-1>
- Yell, M. L. (2025). *The law and special education* (6th ed.). Pearson.
- Yoshinaga-Itano, C., Sedey, A. L., Wiggin, M., & Chung, W. (2017). Early hearing detection and vocabulary of children with hearing loss. *Pediatrics*, 140(2), e20162964.
- Ysseldyke, J. E., & Algozzine, B. (2006). *Effective assessment for students with special needs: A practical guide for every teacher*. Corwin Press.

Bölüm 3

BİREYSELLEŞTİRİLMİŞ EĞİTİM PROGRAMI VE PLANLAMA SÜRECİ

Ş. Şenay İLİK¹

GİRİŞ

Eğitim, bireyin sahip olduğu potansiyeli en üst düzeyde geliştirmeyi amaçlayan dinamik bir süreçtir. Ancak öğrencilerin bilişsel, akademik, sosyal, duygusal ve fiziksel özellikleri bakımından birbirlerinden farklı gereksinimlere sahip olmaları, eğitim hizmetlerinin tek tip bir anlayışla yürütülmesini yetersiz hâle getirmektedir. Özellikle özel gereksinimli bireylerin eğitiminde, öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alan, güçlü yönlerini destekleyen ve gereksinim duydukları alanlarda sistematik müdahaleleri planlayan uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu gereksinimin en önemli karşılığı ise Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP)'dir (Bateman ve Herr, 2006).

Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı, özel eğitim hizmetlerinden yararlanan öğrenciler için hazırlanan, öğrencinin mevcut performans düzeyini temel alan, ulaşılabilir eğitim hedeflerini belirleyen ve bu hedeflere ulaşabilmek için sunulacak öğretim yöntemlerini, destek hizmetlerini, değerlendirme süreçlerini ve sorumlulukları ayrıntılı biçimde ortaya koyan sistematik bir eğitim planıdır (İlik, 2025; İlik ve Sarı, 2018). Bununla birlikte BEP yalnızca yazılı bir belge değil; öğrencinin eğitsel gereksinimlerinin belirlenmesinden planın hazırlanmasına, uygulanmasından izlenmesine ve gerektiğinde güncellenmesine kadar devam eden çok yönlü ve dinamik bir süreçtir.

Bu yönüyle BEP, öğrencinin bireysel gereksinimlerine dayalı eğitim hizmetlerinin planlanmasını sağlayan temel araçlardan biri olarak kabul edilmektedir (Heward, 2022). Nitelikli bir BEP'in hazırlanabilmesi, kapsamlı bir değerlendirme süreci sonunda öğrencinin güçlü yönlerinin, gelişimsel gereksinimlerinin ve eğitim önceliklerinin doğru biçimde belirlenmesine bağlıdır.

¹ Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, senayilik@gmail.com, ORCID iD:0000-0001-7092-379X

Kaynakça

- Bateman, B. D., ve Herr, C. M. (2006). *Writing measurable IEP goals and objectives*. Attainment Company.
- Friend, M., ve Bursuck, W. D. (2019). *Including students with special needs: A practical guide for classroom teachers* (8th ed.). Pearson.
- Gargiulo, R. M., ve Bouck, E. C. (2020). *Special education in contemporary society: An introduction to exceptionality* (7th ed.). SAGE.
- Heward, W. L. (2022). *Exceptional children: An introduction to special education* (12th ed.). Pearson.
- İlik, Ş. (2025). *Özel Eğitimde Bireysel Eğitim Programları*, Eğiten
- İlik, Ş. Ş., ve Sarı, H. (2018). Öğretmenler İçin Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Yeterlik Ölçeği ÖBEPYÖ: Ölçek Geliştirme Çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 1467-1483.
- Kupper, L. (2000). A guide to the individualized education program. Retrieved February 1, 2008, from <http://www.ed.gov/parents/needs/spced/iepguide/iepguide.pdf>
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1997). 573 sayılı özel eğitim hakkında kanun hükmünde kararname, 06.06.1997 tarih ve 23011 sayılı Resmi Gazete.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. Resmi Gazete, 30471.
- ÖRGM (2023). Bireyselleştirilmiş eğitim programı tüm öğretmenler için yol haritası. Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Yayın No 8253, Edt. Kübra Akbayrak.
- Sarı, H., ve İlik, Ş. Ş. (2022). Öğretmenler- uzmanlar-aileler için adım adım bireyselleştirilmiş eğitim programı: geliştirme-uygulama-değerlendirme. (3. Baskı). Eğiten Kitap. 165
- Smith, D. D. (2020). *Introduction to special education: Making a difference* (9th ed.). Pearson.
- Turnbull, A., Turnbull, R., Wehmeyer, M. L., ve Shogren, K. A. (2020). *Exceptional lives: Special education in today's schools* (9th ed.). Pearson.
- United Nations. (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. United Nations.
- United States Department of Education. (2004). *Individuals with Disabilities Education Improvement Act of 2004 (IDEA 2004)*. U.S. Department of Education.
- Universal Declaration of Human Rights (1948) erişim adresi: <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2021/03/udhr.pdf>
- Yell, M. L., Collins, J., Kumpiene, G., ve Bateman, D. (2020). The individualized education program: Procedural and substantive requirements. *Teaching Exceptional Children*, 52(5), 304-318.

Bölüm 4

BÜTÜNLEŞTİRME İÇİN OKUL-AİLE İŞ BİRLİĞİ

Adile Emel SARDOHAN YILDIRIM¹
Muhammed Ali ÇANKAYA²

Giriş

Bütünleştirme yaklaşımı, özel gereksinimli öğrencilerin akranlarıyla birlikte en az kısıtlayıcı eğitim ortamlarında desteklenmesini ve toplumsal yaşama etkin katılımlarını hedefleyen çağdaş bir eğitim anlayışıdır. Bu yaklaşımın başarıya ulaşması yalnızca sınıf içi düzenlemelere bağlı olmayıp, okul ve aile arasında kurulan nitelikli iş birliği ile doğrudan ilişkilidir. Özel gereksinimli bireylerin eğitiminde sürekliliğin sağlanması, öğrenilen becerilerin günlük yaşama genellenmesi ve öğrencinin bütüncül gelişiminin desteklenmesi, okul ile aile arasında sürdürülebilir bir etkileşim kurulmasını zorunlu kılmaktadır.

Okul-aile iş birliğinin temelinde etkili iletişim yer almaktadır. İletişim, taraflar arasında bilgi alışverişi süreci olarak tanımlanmakta ve verici ile alıcı arasında çift yönlü bir etkileşimi gerektirmektedir. Bu süreçte mesajın doğru biçimde şifrelenmesi ve çözümlenmesi, tarafların birbirini anlamasını ve ortak hareket edebilmesini mümkün kılar. Bütünleştirme iş birliği; aile üyeleri ile eğitimcilerin, özel gereksinimli bireyin yararına olacak hizmetleri planlamak, uygulamak ve değerlendirmek üzere güç ve kaynaklarını birleştirdikleri dinamik bir süreçtir (Turnbull vd., 2004). Cramer'e (1998) göre iş birliği birlikte problem çözme ve taraflar arasında eşitliği ifade ederken, Diken (2007) iş birliğinin gönüllülük, eşitlik, ortak amaç, önemli kararlarda sorumluluğu paylaşma ve sonuçlarda sorumluluğu paylaşma gibi temel özelliklere dayandığını vurgulamaktadır. Bu özellikler, bütünleştirme sürecinde okul ve ailenin birbirini tamamlayan paydaşlar olarak hareket etmesini gerekli kılmaktadır.

¹ Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, esardohan@akdeniz.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-2393-299X

² Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Özel Eğitim Anabilim Dalı, alicny66@gmail.com, ORCID iD: 0009-0005-3755-3500

Kaynakça

- Ardıç, A. (2019). Özel gereksinimli çocuk ve aile. A. Cavkaytar (Ed.), *Özel eğitimde aile eğitimi* (ss. 19–50). Vize Yayıncılık.
- Berger, E. H. (2008). *Parents as partners in education: Families and schools working together*. Pearson.
- Blue-Banning, M., Summers, J. A., Frankland, H. C., Nelson, L. L., & Beegle, G. (2004). Dimensions of family and professional partnerships: Constructing guidelines for collaboration. *Exceptional Children*, 70(2), 167–184.
- Cavkaytar, A. (2008). Okul aile işbirliğini geliştirme etkinlikleri. E. A. Küçükylmaz (Ed.), *Okul aile ve çevre işbirliği* (ss. 55–75). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Cramer, S. F. (1998). *Collaboration: A success strategy for special educators*. Allyn & Bacon.
- Diken, İ. H. (2007). Kaynaştırma uygulamalarında iş birliği. *İlköğretimde kaynaştırma* (ss. 65–86). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Education for All Handicapped Children Act, Pub. L. No. 94-142 (1975).
- Epstein, J. L. (1985). Home and school connections in schools of the future: Implications of research on parental involvement. *Peabody Journal of Education*, 62(2), 18–32.
- Hughes, P., & Mac Naughton, G. (2000). Consensus, dissensus or community: The politics of parent involvement in early childhood education. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 1(3), 241–258.
- Individuals with Disabilities Education Act (IDEA), 20 U.S.C. § 1400 (1990, 1997, 2004).
- McNeal, R. B., Jr. (2001). Differential effects of parental involvement on cognitive and behavioral outcomes by socioeconomic status. *The Journal of Socio-Economics*, 30(2), 171–179.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2005). *İlköğretim eğitimi ve öğretim ilkeleri*.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2006). *Okul öncesi eğitimin temel ilkeleri*.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2014). *Millî Eğitim Bakanlığı okul öncesi eğitim ve ilköğretim kurumları yönetmeliği*.
- Millî Eğitim Temel Kanunu. (1973). *Resmî Gazete*.
- Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK). (1997).
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. (2006). Millî Eğitim Bakanlığı.
- Smith, T. E. C., Gartin, B. C., Murdick, N. L., & Hilton, A. (2006). *Families and children with special needs*. Pearson Education.
- Şahin, F. T., & Ünver, N. (2005). Okul öncesi eğitim programlarına aile katılımı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 23–30.
- Toros, F. (2011). *Aile katılımının genel eğitim sınıflarındaki özel gereksinimli öğrencilerin okuma becerileri ile annelerin ilköğretim okulundan memnuniyetleri üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi.
- Turnbull, R., Turnbull, A., Shank, M., & Smith, S. J. (2004). *Exceptional lives: Special education in today's schools*. Pearson Merrill/Prentice Hall.

Bölüm 5

SINIF YÖNETİMİ VE DAVRANIŞ DESTEK SİSTEMLERİ

Özlem Altındağ KUMAŞ¹
Abdullah YILDIZ²

Giriş

Sınıf ortamı, öğrencinin akademik becerilerinin yanı sıra sosyal ve duygusal gelişiminin de şekillendiği temel yaşam alanlarından biridir. Öğrencinin aileden ve çevreden edindiği becerilerin özgürce sergilemek istediği ve aynı zamanda kural ve kısıtlamalarla karşılaştığı ilk alanlardan birisi sınıf ortamıdır. Öğrenci aile ortamı ve çevreden öğrendiği alışkanlıkları, kaygıyı ve bazen de olumsuz davranışlarını bu alanda sergiler. Bu noktada karşısına okulun ve sınıfın kuralları çıkar. Burada çatışma durumunun olmaması ve öğrencinin uyum içinde derslerini sürdürebilmesi öğretmenin sınıf yönetimine bağlıdır.

Özellikle yetersizliği olan öğrencilerin genel eğitim sınıflarında eğitim almaya başlaması, kaynaştırma eğitiminin öneminin anlaşılıp giderek daha fazla gündeme gelmesi, öğretmenlerin sınıf yönetimi ve davranış desteği konusundaki yeterliliklerini sorgulamayı, donanım ve yeterliliklerinin artmaya yönelik eğitimleri önemli kılmaktadır. Farklı öğrenme hızlarına, dikkat sürelerine ve iletişim becerilerine sahip öğrencilerin bir arada olduğu heterojen sınıflarda sınıf yönetimi ve olumsuz davranışlara karşı öğretmene sınıf yönetimi konusunda desteği önemli kılmaktadır. Geleneksel sınıf yönetimi anlayışı, istenmeyen davranışlar ortaya çıktıktan sonra cezalandırıcı tepkiler vermeye odaklanırken, güncel yaklaşımlar davranış problemlerini önceden engellemeyi, öğrenciye uygun davranışları açıkça öğretmeyi ve olumlu pekiştirmeyi merkeze almaktadır.

Bu bölümde, kaynaştırma ve özel eğitim ortamlarında sınıf yönetimi ve davranış destek sistemlerine ilişkin kavramsal çerçeve sunulmakta; önleyici stratejiler, işlevsel davranış değerlendirmesine dayalı müdahaleler, grup temelli teknikler

¹ Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, ozlem.altindag@dicle.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-6104-2381

² Özel Eğitim Öğrt., Mehmet Ali Alevli Özel Eğitim Anaokulu, MEB, abduhahyildiz210@gmail.com, ORCID iD: 0009-0009-0837-414X

KAYNAKÇA

- Akalın, S. (2012). *Bilgilendirme ve performans geribildirimine dayalı sınıf yönetimi müdahale programının kaynaştırma sınıflarındaki öğretmen-öğrenci çifti çıktıları üzerindeki etkileri* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Athamanah, L. S. & Cushing, L. S. (2019). *Implementing a peer-mediated intervention in a work-based learning setting for students with autism spectrum disorders*. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 54(2), 196-210.
- Barrish, H. H., Saunders, M., & Wolf, M. M. (1969). Good behavior game: effects of individual contingencies for group consequences on disruptive behavior in a classroom. *Journal of applied behavior analysis*, 2(2), 119–124. <https://doi.org/10.1901/jaba.1969.2-119>
- Batu, E. S., Cüre, G., Nar, S., Gövercin, D., & Keskin, M. (2018). Türkiye’de ilkököl ve ortaokullarda yapılan kaynaştırma araştırmalarının gözden geçirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 19(3), 577–614. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.336925>
- Batu, S., Çolak, A., & Odluyurt, S. (2013). *Özel gereksinimli çocukların kaynaştırılması*. Vize Yayıncılık.
- Bowman-Perrott, L., Burke, M. D., Zaini, S., Zhang, N., & Vannest, K. (2016). Promoting positive behavior using the Good Behavior Game: A meta-analysis of single-case research. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 18(3), 180–190. <https://doi.org/10.1177/1098300715592355>
- Coffey, J. H., & Horner, R. H. (2012). The sustainability of schoolwide positive behavior interventions and supports. *Exceptional Children*, 78(4), 407–422. <https://doi.org/10.1177/001440291207800402>
- Cook, C. R., Grady, E. A., Long, A. C., Renshaw, T., Coddington, R. S., Fiat, A., & Larson, M. (2017). Evaluating the impact of increasing general education teachers’ ratio of positive-to-negative interactions on students’ classroom behavior. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 19(2), 67–77. <https://doi.org/10.1177/1098300716679137>
- DiSalvo, C. A. & Oswald, D. P. (2002). *Peer-mediated interventions to increase the social interaction of children with autism: Consideration of peer expectancies*. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 17(4), 198–207.
- Ennis, R. P., Royer, D. J., Lane, K. L., & Griffith, C. (2017). A systematic review of precorrection in PK-12 settings. *Education and Treatment of Children*, 40(4), 465–495
- Erbaş, D. (2008). Özel eğitim öğretmenleri tarafından uygulanan olumlu davranışsal destek programının etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 9(2), 1–14. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_00000000123
- Flower, A., McKenna, J. W., & Vega, Jr., R. (2014). Effects of the Good Behavior Game on challenging behaviors in school settings. *Review of Educational Research*, 84(4), 546–571. <https://doi.org/10.3102/0034654314536781>
- Ganz, J. B., Heath, A. K., Davis, J. L., & Vannest, K. J. (2013). Effects of a self-monitoring device on socially relevant behaviors in adolescents with Asperger disorder: A pilot study. *Assistive Technology*, 25(3), 149–157. <https://doi.org/10.1080/10400435.2012.732655>
- Garrote, A., Felder, F., Krähenmann, H., Schnepel, S., Sermer Dessemontet, R., & Moser Opitz, E. (2020). Social Acceptance in Inclusive Classrooms: The Role of Teacher Attitudes Toward Inclusion and Classroom Management. *Frontiers in Education*, 5, Article 582873. <https://doi.org/10.3389/feduc.2020.582873>
- Gresham, F. M., Watson, T. S., & Skinner, C. H. (2001). Functional behavioral assessment: Principles, procedures, and future directions. *School Psychology Review*, 30(2), 156–172.
- Jeong, Y., & Copeland, S. R. (2020). Comparing functional behavior assessment-based interventions and non-functional behavior assessment-based interventions: A systematic review of outcomes and methodological quality of studies. *Journal of Behavioral Education*, 29(1), 1–41. <https://doi.org/10.1007/s10864-019-09355-4>

- Kim, J. Y., Fienup, D. M., Oh, A. E., & Wang, Y. (2022). Systematic review and meta-analysis of token economy practices in K-5 educational settings, 2000 to 2019. *Behavior Modification*, 46(6), 1460–1487. <https://doi.org/10.1177/01454455211058077> [1]
- Korpershoek, H., de Boer, H., & Mouw, J. M. (2025). An update of the meta-analysis of the effects of classroom management interventions on students' academic, behavioral, social-emotional, and motivational outcomes. *Review of Educational Research*. <https://doi.org/10.3102/00346543251361903> [1]
- Lane, K. L., Menzies, H. M., Ennis, R. P., & Oakes, W. P. (2015). *Supporting behavior for school success: A step-by-step guide to key strategies*. Guilford Press.
- Lewis, T. J., & Sugai, G. (1996). Functional assessment of problem behavior: A pilot investigation of the comparative and interactive effects of teacher and peer social attention on students in general education settings. *School Psychology Quarterly*, 11(1), 1–19.
- McLaughlin, T. F., Krappman, V. F., & Welsh, J. M. (1985). The effects of self-recording for on-task behavior of behaviorally disordered special education students. *Remedial and Special Education*, 6(4), 42–45. [1]
- Özyürek, M. (1996). *Sınıfta davranış yönetimi: Uygulamalı davranış analizi*. Karatepe Yayınları.
- Robbins, S. H., Bucholz, J. L., Varga, M. A., & Green, K. B. (2022). Promoting inclusion in preschool with program-wide positive behaviour supports. *International Journal of Inclusive Education*, 26(4), 397–414. <https://doi.org/10.1080/13603116.2019.1666169>
- Sardohan-Yıldırım, A. E. ve Akçamete, A. G. (2017). Özel gereksinimli öğrencilerin sınıf yönetimi kitaplarındaki yeri. *SDU International Journal of Educational Studies*, 4(1), 44–53.
- Scott, T. M., Anderson, C. M., & Spaulding, S. A. (2010). Strategies for Developing and Carrying Out Functional Assessment and Behavior Intervention Planning. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 52(3), 39–50. <https://doi.org/10.3200/PSFL.52.3.39-50>
- Sperry, L., Neitzel, J., & Engelhardt-Wells, K. (2010). Peer-mediated instruction and intervention strategies for students with autism spectrum disorders. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 54(4), 256–264. <https://doi.org/10.1080/10459881003800529>
- Stormont, M. A., Smith, S. C., & Lewis, T. J. (2007). Teacher implementation of precorrection and praise statements in Head Start classrooms as a component of a program-wide system of positive behavior support. *Journal of Behavioral Education*, 16(3), 280–290. <https://doi.org/10.1007/s10864-007-9037-y>
- Strickland-Cohen, M. K., & Horner, R. H. (2015). Typical School Personnel Developing and Implementing Basic Behavior Support Plans. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 17(2), 102–112. <https://doi.org/10.1177/1098300714554714>
- Sucuoglu, B., Akalin, S., & Sazak-Pinar, E. (2010). The effects of classroom management on the behaviors of students with disabilities in inclusive classrooms in Turkey. *The Journal of the International Association of Special Education*, 11(1), 64–74.
- Sucuoglu, B., & Kargin, T. (2006). *İlköğretimde kaynaştırma uygulamaları: Yaklaşımlar, yöntemler, teknikler*. Morpa Kültür Yayınları.
- Sucuoglu, B., Ünsal, P., & Özokçu, O. (2004). Kaynaştırma sınıfı öğretmenlerinin önleyici sınıf yönetimi becerilerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(1), 51–64. [1]
- Sugai, G., & Horner, R. H. (2002). The evolution of discipline practices: School-wide positive behavior supports. *Child & Family Behavior Therapy*, 24(1–2), 23–50. https://doi.org/10.1300/J019v24n01_03
- Tipton, L. A., Christensen, L., & Blacher, J. (2013). Peer-mediated interventions for students with autism spectrum disorders: A review of the literature. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 38(4), 254–265.
- Travers, J. C., Tincani, M., Whitby, P. S., & Boutot, E. A. (2014). Alternative education placements and the use of functional behavioral assessment for students with emotional and behavioral disorders. *Behavioral Disorders*, 39(2), 128–146.

- Watkins, L., O'Reilly, M., Kuhn, M., Gevarter, C., Lancioni, G. E., Sigafoos, J., & Lang, R. (2015). *A review of peer-mediated social interaction interventions for students with autism in inclusive settings*. Journal of Autism and Developmental Disorders, 45(4), 1070-1083.
- Wehby, J. H., & Lane, K. L. (2009). Proactive instructional strategies for classroom management. In A. Akin-Little, S. G. Little, M. A. Bray, & T. J. Kehle (Eds.), *Behavioral interventions in schools: Evidence-based positive strategies* (pp. 141-156). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/11866-009>
- Yücesoy-Özkan, Ş., & Sucuoğlu, B. (2013). Kaynaştırma sınıfı öğretmenlerinin sınıf yönetimine ilişkin görüşleri ve gereksinimleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 14(2), 105-124.

Bölüm 6

OSB VE BÜTÜNLEŞTİRME

Sibel SÜMER ÖNCEL¹

Halime Miray SÜMER DODUR²

1. Giriş

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB), sosyal iletişim ve sosyal etkileşimde kalıcı yetersizlikler ile sınırlı, yineleyici davranış, ilgi ve etkinlik örüntüleriyle karakterize edilen heterojen bir nörogelişimsel bozukluktur (American Psychiatric Association [APA], 2013; Baio ve diğ., 2018). OSB'li bireyler yalnızca sosyal iletişim alanında değil; duysal işleme, yürütücü işlevler, bilişsel esneklik ve öğrenme süreçleri açısından da bireysel farklılıklar göstermektedir. Bu çok boyutlu yapı, eğitim ortamlarında sunulan destek hizmetlerinin öğrencilerin bireysel gereksinimlerine göre planlanmasını ve kanıta dayalı uygulamalarla yürütülmesini gerekli kılmaktadır.

Bütünleştirme uygulamaları, OSB'li öğrencilerin yalnızca tipik gelişim gösteren akranlarıyla aynı sınıfta bulunmasını değil; akademik, sosyal ve duysal açıdan eğitim sürecine etkin katılım göstermelerini hedefleyen kapsayıcı bir eğitim anlayışını ifade etmektedir. Uluslararası araştırmalar, bütünleştirme ortamlarında uygulanan bireyselleştirilmiş ve kanıta dayalı müdahalelerin OSB'li öğrencilerin sosyal iletişim, sosyal etkileşim ve akademik katılım düzeyleri üzerinde anlamlı düzeyde olumlu etkiler oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Watkins ve diğ., 2019). Buna karşın Türkiye'de yürütölen çalışmalar, yasal düzenlemelerin kapsayıcı eğitimi desteklemesine rağmen uygulama sürecinde öğretmen yeterlikleri, sınıf içi uyarlamalar ve destek hizmetlerinin niteliği açısından çeşitli güçlüklerin sürdüğünü göstermektedir (Ünay ve diğ., 2021). OSB'li öğrencilerin eğitim gereksinimleri; duysal uyaranlara verilen farklı tepkiler, yapılandırılmış ve öngörölebilir öğrenme ortamlarına duysal gereksinim,

¹ Dr., Meb şanlıurfa Tarlabası İlkokulu Sınıf Öğretmeni, sibelsmr.55@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-1112-2738

² Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Faköltesi, Sosyal Hizmet Bölümü, miraysumer@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-1470-8195

Kaynakça

- Abraham, S., Sewell, K., & ark. (2025). What we do and do not know about how the classroom environment affects listening, learning, and wellbeing in autistic children: A scoping review applying the L3 Assessment Framework. *European Journal of Special Needs Education*. <https://doi.org/10.1080/08856257.2025.2577923>
- Adams, D., Dargue, N., Malone, S., Carroll, A., & Simpson, K. (2025). Are sensory aspects of the built school environment associated with learning or well-being outcomes for autistic students? A systematic review. *International Journal of Inclusive Education*. <https://doi.org/10.1080/13603116.2025.2589290>
- Akarsu, E. ve Atbaşı, Z. (2021). Eğitim uygulama okullarında öğrenim gören öğrencilerin bireyselleştirilmiş eğitim programlarının çeşitli değişkenlere göre incelemesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(1), 301–314. <https://doi.org/10.24315/tred.712420>
- Akkuş, P. Z., Saygan, B. B., Bahadır, E. İ., Cak, T., & Özmert, E. (2021). Otizm spektrum bozukluğu tanısı ile yaşamak: Ailelerin deneyimleri. *Turkish Journal of Pediatric Disease*, 15(4), 272-279.
- Aktaş, C. (2025). *Otizm spektrum bozukluğuna sahip çocuklarda fonksiyonel beslenme ve duyuşal işleme becerilerinin değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Biruni Üniversitesi, İstanbul.
- Al Qutub, R., Luo, Z., Vasilikou, C., Tavassoli, T., Essah, E., & Marcham, H. (2026). Impacts of school environment quality on autistic pupils' behaviours: A systematic review. *Building and Environment*, 265, 111981. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2024.111981>
- Allen, M. L., Hartley, C., & Cain, K. (2016). iPads and the use of “apps” by children with autism spectrum disorder: Do they promote learning?. *Frontiers in psychology*, 7, 1305.
- American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed., DSM-IV-TR). Author.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.; DSM-5). American Psychiatric Publishing.
- Andes, A. J. (2021). *Assessing the impact of textural selectivity and tactile sensitivity on eating behaviors*. The Ohio State University.
- Atbaşı, Z. (2021). Okul Çapında Olumlu Davranışsal Destek Modeli ve İkincil Düzey Müdahalelere Bakış. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 22(1), 233-252.
- Ayan, E. Y. (2025). *Duyu bütünleme temelli ergoterapi müdahalesinin otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocukların duyuşal işleme ve davranış problemlerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Azad, G., Marcus, S. C., & Mandell, D. S. (2021). Partners in school: Optimizing communication between parents and teachers of children with autism spectrum disorder. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 31(4), 438–462. <https://doi.org/10.1080/10474412.2020.1830100>
- Baio, J., Wiggins, L., Christensen, D. L., Maenner, M. J., Daniels, J., Warren, Z., & Dowling, N. F. (2018). Prevalence of autism spectrum disorder among children aged 8 years — Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 11 sites, United States, 2014. *MMWR Surveillance Summaries*, 67(6), 1–23. <https://doi.org/10.15585/mmwr.ss6706a1>
- Berry, K., Russell, K., & Frost, K. (2018). Restricted and repetitive behaviors in autism spectrum disorder: A review of associated features and presentation across clinical populations. *Current Developmental Disorders Reports*, 5(2), 108-115.
- Beukelman, D. R., & Light, J. C. (2020). *Augmentative & alternative communication: Supporting children and adults with complex communication needs* (5. baskı). Brookes Publishing.
- Bishop, S. L., Richler, J., & Lord, C. (2006). Association between restricted and repetitive behaviors and nonverbal IQ in children with autism spectrum disorders. *Child neuropsychology*, 12(4-5), 247-267.
- Camarata, S., Miller, L. J., & Wallace, M. T. (2020). Evaluating sensory integration/sensory processing treatment: issues and analysis. *Frontiers in integrative neuroscience*, 14, 556660.

- CAST. (2024). *Universal design for learning guidelines version 3.0*. <https://www.cast.org/impact/universal-design-for-learning-udl>
- Conn, C. (2019). *Autism, pedagogy and education: Critical issues for value-based teaching*. Springer Nature. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-32560-2>
- Crais, E., & Ogletree, B. T. (2016). Prelinguistic communication development. In *Prelinguistic and minimally verbal communicators on the autism spectrum* (pp. 9-32). Singapore: Springer Singapore.
- Dellapiazza, F., Vernhet, C., Blanc, N., Miot, S., Schmidt, R., & Baghdadli, A. (2018). Links between sensory processing, adaptive behaviours, and attention in children with autism spectrum disorder: A systematic review. *Psychiatry research*, 270, 78-88.
- Diken, İ. H. (Ed.) (2013). *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim* [Students who need special education and special education]. Ankara: Pegem.
- Genç-Tosun, D., & Kurt, O. (2017). Otizmlı bireylerin kullandığı yeni nesil konuşma üreten cihazlara ilişkin araştırmaların incelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 18(01), 125-147.
- Gönen, A., Yık mış, A., & Diken, İ. (2014). Otizm Spektrum Bozukluğu ile Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Olan Bireylerin Ebeveynlerinin Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişkisi. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 232-243.
- Güler, Y. (2017). *Otizm spektrum bozukluğu tanılı hastalarda ağır metal ve toksik element düzeylerinin değerlendirilmesi*. Tıpta Uzmanlık Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Gündoğdu, D., Elçik, Z., & Doenyas, C. (2019). Türkiye'deki otizmlı çocukların alternatif ve destekleyici iletişim sisteminde en çok kullandığı sözcükler. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 9(2), 392-415.
- Heflin, L. J., & Alberto, P. A. (2001). Establishing a behavioral context for special education. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 16(2), 93-101.
- Hirsch, S. E., Lewis, T. J., Griffith, C. A., Carlson, A., Brown, C., & Katsiyannis, A. (2023). An analysis of selected aspects of functional behavioral assessments and behavior intervention plans. *The Journal of Special Education*. <https://doi.org/10.1177/00224669231153860>
- Horner, R. H., Sugai, G., & Anderson, C. M. (2010). Examining the evidence base for school-wide positive behavior support. *Focus on Exceptional Children*, 42(8), 1-14. <https://doi.org/10.17161/fec.v42i8.6906>
- Hume, K., Steinbrenner, J. R., Odom, S. L., Morin, K. L., Nowell, S. W., Tomaszewski, B., Szendrey, S., McIntyre, N. S., Yücesoy-Özkan, S., & Savage, M. N. (2021). Evidence-based practices for children, youth, and young adults with autism: Third generation review. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 51(11), 4013-4032. <https://doi.org/10.1007/s10803-020-04844-2>
- Hyman, S. L., Levy, S. E., Myers, S. M., & Council on Children with Disabilities, Section on Developmental and Behavioral Pediatrics. (2020). Identification, evaluation, and management of children with autism spectrum disorder. *Pediatrics*, 145(1), e20193447. <https://doi.org/10.1542/peds.2019-3447>
- Kanner, L. (1943). Autistic disturbances of affective contact. *Nervous child*, 2(3), 217-250.
- Kars, S., Huri, M., Kayıhan, H., & Ergül, Ç. (2020). Otizm spektrum bozukluğu olan bir çocukta DIR/Floortime müdahalesinin duyuşal işleme ve uyum davranışı üzerine etkisi: olgu sunumu. *Ergoterapi ve rehabilitasyon dergisi*, 8(2), 175-184.
- Kas, M. J., Glennon, J. C., Buitelaar, J., Ey, E., Biemans, B., Crawley, J., ... & Steckler, T. (2014). Assessing behavioural and cognitive domains of autism spectrum disorders in rodents: current status and future perspectives. *Psychopharmacology*, 231(6), 1125-1146.
- Keen, D., Webster, A., & Ridley, G. (2016). How well are children with autism spectrum disorder doing academically at school? An overview of the literature. *Autism*, 20(3), 276-294.
- Kırcaali-İftar, G. (2005). *Otistik özellik gösteren çocuklara iletişim becerilerinin kazandırılması* [To gain the communication skills to children with autistic feature]. İstanbul: YA-PA.

- Kittelman, A., McIntosh, K., McDaniel, S. C., George, H. P., & Lewis, T. J. (2021). *Schoolwide systems of positive behavior support*. Guilford Press.
- Kizir, M. (2021). Otizm spektrum bozukluğu olan bireylere iletişim becerilerinin öğretiminde uzaktan aile eğitim uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 22(1), 253-281.
- Kliemann, K. (2014). A synthesis of literature examining the structured teaching components of the TEACCH model employing the use of a visual conceptual model. *Journal of Special Education Apprenticeship*, 3(2), 1-17. <https://scholarworks.lib.csusb.edu/josea/vol3/iss2/3/>
- Knight, V., Sartini, E., & Spriggs, A. D. (2015). Evaluating visual activity schedules as evidence-based practice for individuals with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(1), 157-178. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2201-z>
- Kroeger, K. A., Schultz, J. R., & Newsom, C. (2007). A comparison of two group-delivered social skills programs for young children with autism. *Journal of autism and developmental disorders*, 37(5), 808-817.
- Küçüközyiğit, M., & Şafak, P. (2015). Arttırıcı ve alternatif iletişim teknikleri. *Öğretim Teknolojileri ve Öğretmen Eğitimi Dergisi*, 4(1).
- Lane, K. L., Capizzi, A. M., Fisher, M. H., & Ennis, R. P. (2012). Secondary prevention efforts at the middle school level: An application of the behavior education program. *Education and Treatment of Children*, 35(1), 51-90.
- Laugeson, E. A., & Ellingsen, R. (2014). Social skills training for adolescents and adults with autism spectrum disorder. In *Adolescents and adults with autism spectrum disorders* (pp. 61-85). New York, NY: Springer New York.
- Laugeson, E. A., Frankel, F., Gantman, A., Dillon, A. R., & Mogil, C. (2012). Evidence-based social skills training for adolescents with autism spectrum disorders: The UCLA PEERS program. *Journal of autism and developmental disorders*, 42(6), 1025-1036.
- Lauritsen, M. B. (2013). Autism spectrum disorders. *European child & adolescent psychiatry*, 22, 37-42.
- Lee, S., Quinn, S., & Jiang, Y. (2025). The use of pictorial or graphic representation in reading comprehension interventions for students with autism spectrum disorders: A meta-analysis. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. <https://doi.org/10.1007/s10803-025-07014-4>
- Lewis, T. J., & Sugai, G. (2017). Effective behavior support: A systems approach to proactive schoolwide management. *Focus on Exceptional Children*, 31(6), 1-24.
- Light, J., & McNaughton, D. (2012). The changing face of augmentative and alternative communication: Past, present, and future challenges. *Augmentative and Alternative Communication*, 28(4), 197-204. <https://doi.org/10.3109/07434618.2012.737024>
- Lord, C., Brugha, T. S., Charman, T., Cusack, J., Dumas, G., Frazier, T., Jones, E. J. H., Jones, R. M., Pickles, A., State, M. W., Taylor, J. L., & Veenstra-Vanderweele, J. (2020). Autism spectrum disorder. *Nature Reviews Disease Primers*, 6, 5. <https://doi.org/10.1038/s41572-019-0138-4>
- Lubas, M., Mitchell, J., & De Leo, G. (2014). User-centered design and augmentative and alternative communication apps for children with autism spectrum disorders. *Sage Open*, 4(2), 2158244014537501.
- Lucyshyn, J. M., Albin, R. W., Horner, R. H., Mann, J. C., Mann, J. A., & Wadsworth, G. (2007). Family implementation of positive behavior support for a child with autism: Longitudinal, single-case, experimental, and descriptive replication and extension. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 9(3), 131-150.
- Luyster, R., Lopez, K., & Lord, C. (2007). Characterizing communicative development in children referred for autism spectrum disorders using the MacArthur-Bates Communicative Development Inventory (CDI). *Journal of child language*, 34(3), 623-654.
- Mallory, C., & Keehn, B. (2021). Implications of sensory processing and attentional differences associated with autism in academic settings: An integrative review. *Frontiers in Psychiatry*, 12, 695825. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2021.695825>

- McClannahan, L. E., & Krantz, P. J. (1999). *Activity schedules for children with autism: Teaching independent behavior*. Woodbine House.
- McConnell, S. R. (2002). Interventions to facilitate social interaction for young children with autism: Review of available research and recommendations for educational intervention and future research. *Journal of autism and developmental disorders*, 32(5), 351-372.
- Meadan, H., & Keen, D. (2016). Parent involvement in communication interventions. In *Prelinguistic and minimally verbal communicators on the autism spectrum* (pp. 215-230). Singapore: Springer Singapore.
- Messina, K. C., Kolbert, J. B., Hyatt-Burkhart, D., & Crothers, L. M. (2015). The role of mental health counselors in promoting school-family collaboration within the tiered school-wide positive behavioral intervention and support (SWPBIS) model. *The Family Journal*, 23(3), 277-285. <https://doi.org/10.1177/1066480715574471>
- Moody, C. T., & Laugeson, E. A. (2020). Social skills training in autism spectrum disorder across the lifespan. *Psychiatric Clinics*, 43(4), 687-699.
- Morgan, L., Wetherby, A. M., & Barber, A. (2008). Repetitive and stereotyped movements in children with autism spectrum disorders late in the second year of life. *Journal of child psychology and psychiatry*, 49(8), 826-837.
- Munusturlar, M. A., Karakoç, U., Doğan, Ş., Köysu, C., & Bakır, N. (2025). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarda kil terapisinin stereotipik davranışlar üzerindeki etkisinin incelenmesi. *The Online Journal of Recreation and Sports*, 14(4), 398-404.
- Mutlu, E. H., & Doğan, A. (2025). Otizm spektrum bozukluğunda sosyal beceri gelişimine yönelik müdahale programlarının incelenmesi. *Türk J Child Adolesc Ment Health*, 1(7) 1-11.
- Odluyurt, S., Tutuk, H. C., & Çavuşoğlu, T. (2019). Otizimli çocuklar ve alternatif destekleyici iletişim sistemleri: Alanyazın incelemesi. *İlköğretim Online*, 17(3).
- Orsmond, G. I., Krauss, M. W., & Seltzer, M. M. (2004). Peer relationships and social and recreational activities among adolescents and adults with autism. *Journal of autism and developmental disorders*, 34(3), 245-256.
- Ökcün-Akçamuş, M. Ç. (2016). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların sosyal iletişim becerileri ve dil gelişim özellikleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakóltesi Özel Eğitim Dergisi*, 17(02), 163-192.
- Özeren, G. S. (2013). Otizm spektrum bozukluğu OSB ve hastalığa kanıt penceresinden bakış. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (2), 57-63.
- Pakalın, B., Erman, K., & Gül, S. (2023). Özel gereksinimli öğrencilerin bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlanmasının önemi. *Upa Strategic Affairs*, 4(1), 192-211.
- Rakap, S., Birkan, B., & Kalkan, S. (2017). *Türkiye’de otizm spektrum bozukluğu ve özel eğitim* [Autism spectrum disorders and special education in Turkey]. İstanbul: Tohum Otizm Vakfı.
- Roley, S. S., Mailloux, Z., Parham, L. D., Schaaf, R. C., Lane, C. J., & Cermak, S. (2015). Sensory integration and praxis patterns in children with autism. *The American journal of occupational therapy*, 69(1), 6901220010p1-6901220010p8.
- Selimoğlu, Ö. G., & Özdemir, S. (2018). Etkileşim temelli erken çocuklukta müdahale programı’nın (ETEÇOM) otizm spektrum bozukluğu sergileyen çocukların sosyal etkileşim becerileri üzerindeki etkililiği. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 2(3), 514-555.
- Sertkaya, M. F., & Atbaşı, Z. (2024). Olumlu Davranışsal Destek İkinci Kademe Müdahale Programlarından Check-In/Check-Out ile Yapılan Çalışmaların İncelenmesi: Sistematiğ Derleme. *Turkish Special Education Journal: International*, 6(1), 121-133.
- Sharma, S. R., Gonda, X., & Tarazi, F. I. (2018). Autism spectrum disorder: classification, diagnosis and therapy. *Pharmacology & therapeutics*, 190, 91-104.
- Snell-Rood, C., Ruble, L., Kleinert, H., McGrew, J. H., Adams, M., Rodgers, A., & Odom, J. (2020). Stakeholder perspectives on transition planning, implementation, and outcomes for students with autism spectrum disorder. *Autism*, 24(5), 1164-1176. <https://doi.org/10.1177/1362361319894827>

- Sögüt, D. A. ve Deniz, S. (2018). Sınıf öğretmenlerinin bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP) hazırlamada karşılaştıkları güçlükler ve kaynaştırma uygulamalarına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 423–443. <https://doi.org/10.17556/erziefd.402532>
- Spriggs, A. D., Knight, V., & Sherrow, L. (2015). Talking picture schedules: Incorporating self-operated auditory prompts into visual activity schedules to increase independence for students with ASD. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(12), 3846–3861. <https://doi.org/10.1007/s10803-015-2502-0>
- Steinbrenner, J. R., Hume, K., Odom, S. L., Morin, K. L., Nowell, S. W., Tomaszewski, B., Szendrey, S., McIntyre, N. S., Yücesoy-Özkan, S., & Savage, M. N. (2020). *Evidence-based practices for children, youth, and young adults with autism*. FPG Child Development Institute, University of North Carolina. <https://doi.org/10.17615/ej33-t232>
- Strickland-Cohen, M. K., & Simonsen, B. (2022). Function-Based Support. Center on PBIS, University of Oregon. www.pbis.org.
- Subrahmaniyan, N., Higginbotham, D. J., & Bisantz, A. M. (2018). Using personas to support augmentative alternative communication device design: A validation and evaluation study. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 34(1), 84-97.
- Sugai, G., & Horner, R. H. (2000). Positive behavior support. In M. E. Snell & F. Brown (Eds.), *Instruction of students with severe disabilities* (5. baskı, pp. 145–152). Prentice Hall.
- Sugai, G., & Horner, R. H. (2006). A promising approach for expanding and sustaining school-wide positive behavior support. *School Psychology Review*, 35(2), 245–259.
- Susuz, Ç., & Doğan, B. G. (2020). Halk sağlığı bakışıyla otizm spektrum bozukluğu/autism spectrum disorder with public health perspective. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5(2), 297-310.
- Talantseva, O. I., Romanova, R. S., Shurdova, E. M., Dolgorukova, T. A., Sologub, P. S., Titova, O. S., ... & Grigorenko, E. L. (2023). The global prevalence of autism spectrum disorder: A three-level meta-analysis. *Frontiers in psychiatry*, 14, 1071181.
- Tanıdır, C., & Mukaddes, N. M. (2016). Otizm spektrum bozuklukları. İçinde A. Pekcanlar Akay & E. S. Ercan (Ed.), *Çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları* (ss. 126–149). Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği Yayınları.
- Tantam, D. (2003). The challenge of adolescents and adults with Asperger syndrome. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, 12(1), 143-163.
- Tsou, Y. T., Eichengreen, A., Nasri, M., van Rooijen, M., Koutamanis, A., Baratchi, M., & Rieffe, C. (2024). School-based interventions for increasing autistic pupils' social inclusion in mainstream schools: A systematic review. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*. <https://doi.org/10.1007/s40489-024-00429-2>
- Uyanık, A., & Sarı, H. (2021). Otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerle çalışan öğretmenlerin yaşadıkları sorunların incelenmesi. *Turkish Special Education Journal: International*, 3(2), 54–76.
- Ünay, E., Melekoğlu, M. A., & Çakıroğlu, O. (2021). Türkiye’de kaynaştırmadan bütünleştirmeye geçiş. *E-Kafkas Journal of Educational Research*, 8(3), 663–681. <https://doi.org/10.30900/kafkasegt.955653>
- Virués-Ortega, J., Julio, F. M., & Pastor-Barriuso, R. (2013). The TEACCH program for children and adults with autism: A meta-analysis of intervention studies. *Clinical Psychology Review*, 33(8), 940–953. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2013.07.005>
- Watkins, L., Ledbetter-Cho, K., O'Reilly, M., Barnard-Brak, L., & Garcia-Grau, P. (2019). Interventions for students with autism in inclusive settings: A best-evidence synthesis and meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 145(5), 490–507. <https://doi.org/10.1037/bul0000190>
- Wetherby, A. M., Watt, N., Morgan, L., & Shumway, S. (2007). Social communication profiles of children with autism spectrum disorders late in the second year of life. *Journal of autism and developmental disorders*, 37(5), 960-975.

- Wilkins, A. J., & Evans, B. J. (2010). Visual stress, its treatment with spectral filters, and its relationship to visually induced motion sickness. *Applied Ergonomics*, 41(4), 509-515.
- Wong, C., Odom, S. L., Hume, K. A., Cox, A. W., Fettig, A., Kucharczyk, S., Brock, M. E., Plavnick, J. B., Fleury, V. P., & Schultz, T. R. (2015). Evidence-based practices for children, youth, and young adults with autism spectrum disorder: A comprehensive review. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(7), 1951–1966. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2351-z>
- Yıldız, H., & Atamtürk, N. (2024). İlkokullarda uygulanan destek eğitim odası hizmetine ilişkin öğretmen görüşleri. *Educational Academic Research*, (52), 123–143.
- Zeidan, J., Fombonne, E., Scora, J., İbrahim, A., Durkin, M. S., Saxena, S., ... & Elsabbagh, M. (2022). Global prevalence of autism: A systematic review update. *Autism research*, 15(5), 778-790.

Bölüm 7

ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ VE BÜTÜNLEŞTİRME

Zekiye Hande YILMAZ¹

Giriş

Öğrenme güçlüğü, okuma, yazma ve matematik gibi temel akademik becerilerde güçlüklerle karakterize edilen, biyolojik temelli bir nöro gelişimsel bozukluktur. *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı*'nın beşinci baskısının gözden geçirilmiş metnine (DSM-5-TR) göre, okul çağındaki çocuklar arasında öğrenme güçlüğü'nün yaygınlığı %5 ile %15 arasında değişmektedir. Okul çağında en sık görülen özel gereksinim gruplarından biri olan öğrenme güçlüğüne sahip öğrenciler, bütünleştirme uygulamaları kapsamında genel eğitim sınıflarında eğitimlerini sürdürmektedir. Bu durum, öğretmenlerin öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin özelliklerini tanımalarını, eğitim gereksinimlerini doğru belirlemelerini ve etkili öğretim uygulamalarını planlamalarını gerekli kılmaktadır. Bu bölümde öncelikle öğrenme güçlüğü'nün tanımı, nedenleri, yaygınlığı, temel özellikleri ve eğitim ortamlarına ilişkin genel bilgiler ele alınmaktadır. Ardından, bütünleştirme uygulamalarında öğrencilerin akademik başarılarını ve sınıf içi katılımlarını desteklemek amacıyla kullanılabilecek öğretim stratejilerine yer verilmekte; özellikle öğrenme stratejileri ile okuma, yazma ve matematik alanlarında etkililiği araştırmalarla desteklenen uygulamalar ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

1. Öğrenme Güçlüğü

Bu bölümde öğrenme güçlüğü'nün tanımı, nedenleri, özellikleri, yaygınlığı ve öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin eğitim ortamları üzerine bilgiler sunulmaktadır.

¹ Arş. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü , zhandeunal@trakya.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-4886-5746

KAYNAKÇA

- 573 sayılı KHK (1997). *Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname* <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.573.pdf>
- Akçin, N. (2016). Öğrenme güçlüğü olan çocuklar. S. Vuran (Ed.), *Özel Eğitim* içinde (ss. 331-368). Maya Akademi.
- Aktaş, Ş., ve Gündüz, O. (2001). *Yazılı ve sözlü anlatım*. Akçağ Yayıncılık.
- Akyol, H. (2006). *Türkçe öğretim yöntemleri*. Kök Yayıncılık.
- Akyol, H. (2021). *Programa uygun Türkçe öğretim yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Akyol, H., ve Kodan, H. (2016). Okuma güçlüğünün giderilmesine yönelik bir uygulama: Akıcı okuma stratejilerinin kullanımı. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 7-21.
- American Psychiatric Association. (2022). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed., text rev.; DSM-5-TR). American Psychiatric Association Publishing.
- Bayraktar, A. ve Seçkin, Ş. (2012). Yazma güçlükleri ve öğretim yöntemleri. S.S. Yıldırım Doğru (Ed.), *Öğrenme güçlükleri* içinde (s.167-195). Eğiten Kitap.
- Berninger, V. W., Abbott, R. D., Augsburger, A., & Garcia, N. (2009). Comparison of pen and keyboard transcription modes in children with and without learning disabilities. *Learning Disability Quarterly*, 32(3), 123-141.
- Boyle, J. R. (1996). The effects of a cognitive mapping strategy on the literal and inferential comprehension of students with mild disabilities. *Learning Disability Quarterly*, 19(2), 86-98.
- Büber, A., Başay, Ö., ve Şenol, H. (2020). The prevalence and comorbidity rates of specific learning disorder among primary school children in Turkey. *Nordic Journal of Psychiatry*, 74(6), 453-460.
- Cohen Kadosh, R., & Walsh, V. (2007). Dyscalculia. *Current Biology*, 17(22), R946-R947.
- Darch, C., & Eaves, R. (1986). Visual displays to increase comprehension of high school learning disabled students. *Exceptional Children*, 20(3), 309-318.
- Donker, A. S., De Boer, H., Kostons, D., Van Ewijk, C. D., & van der Werf, M. P. (2014). Effectiveness of learning strategy instruction on academic performance: A meta-analysis. *Educational Research Review*, 11, 1-26.
- Duran, E., ve Sezgin, B. (2012). Yankılayıcı okuma yönteminin akıcı okumaya etkisi. *On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 145-164.
- Englert, C. S. (1992). Writing instruction from a sociocultural perspective: The holistic, dialogic, and social enterprise of writing. *Journal of Learning Disabilities*, 25,153-172.
- Englert, C. S., Raphael, T. E. & Anderson, L. M. (1992). Socially mediated instruction: Improving students' knowledge and talk about writing. *The Elementary School Journal*, 92, 411- 449.
- Englert, C., Garmon, A., Mariage, T., Rozendal, M., Tarrant, K., & Urba, J. (1995). The Early Literacy Project: Connecting across the literacy curriculum. *Learning Disability Quarterly*, 18, 253-275.
- Epçacan, C. (2018). Okuduğunu anlama becerisinin gelişiminde özetleme tekniğinin etkisi üzerine bir değerlendirme. *Ekev Akademi Dergisi*, 74, 11-30.
- Estell, D. B., Jones, M. H., Pearl, R., & Van Acker, R. (2009). Best friendships of students with and without learning disabilities across late elementary school. *Exceptional Children*, 76(1), 110-124.
- Friend, M., & Bursick, W. (2012). *Including students with special needs: A practical guide for classroom teachers* (6th ed.). Pearson.
- Gajria, M., & Jitendra, A.K. (2016). Effective strategies for developing reading comprehension. R. Schiff ve R. M. Joshi (Ed.) In *Interventions in Learning Disabilities A Handbook on Systematic Training Programs for Individuals with Learning Disabilities* (p.119- 137). Springer International Publishing.
- Galaburda, A. (2005). Neurology of learning disabilities: What will the future bring? The answer comes from the successes of the recent past. *Learning Disabilities Quarterly*, 28(2), 107-110.

- Gargiulo, R. M., & Bouck, E. C. (2018). *Special education in contemporary society: An introduction to exceptionality*. Sixth Ed. Sage Publications.
- Gersten, R., Fuchs, L. S., Williams, J. P., & Baker, S. (2001). Teaching reading comprehension strategies to student with learning disabilities: A review of research. *Review of Educational Research*, 71(2), 279-320.
- Görker, I., Bozatlı, L., Korkmazlar, Ü., Yücel Karadağ, M., Ceylan, C., Söğüt, C., Aykutlu, H. C., Su-bay, B., ve Turan, N. (2017). Edirne il merkezi ilkokul çocuklarında özgül öğrenme bozukluğu olası yaygınlığı ve sosyodemografik özellikler. *Arch Neuropsychiatry*, 54, 343-349.
- Graham, S. (1990). The role of production factors in learning disabled students' compositions. *Journal of Educational Psychology*, 82, 781-791.
- Graham, S., Harris, K. R., & Larsen, L. (2001). Prevention and intervention of writing difficulties for students with learning disabilities. *Learning Disabilities Research ve Practice*, 16(2), 74-84.
- Güzel Özmen, R. (2006). Uyarlanmış bilişsel strateji öğretiminin zihinsel engelli öğrencilerin yazılı ifade sürecinde kullanılan üstbilişsel strateji bilgisini kazanmalarında etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 7(2), 49-69.
- Güzel Özmen, R. (2017). Öğrenme güçlüğü olan öğrenciler. İ.H. Diken (Ed.), *Özel gereksinimli olan öğrenciler ve özel eğitim içinde* (ss.369-401). Pegem Akademi.
- Güzel-Özmen, R. (2009). Hayat bilgisi, sosyal bilgiler ve fen bilgisi öğretiminde öğrenme güçlüğü olan ve zihinsel yetersizlikten etkilenmiş öğrenciler için şematik düzenleyicilerin oluşturulması ve sunumu. *Milli Eğitim*, 181, 289-300.
- Hallahan, D. E., & Kauffman, J. M. (2006). *Exceptional learners: An introduction to special education*. Pearson.
- Hallahan, D., Lloyd, J., Kauffman, J., Weiss, M., & Martinez, E. (2005). *Learning disabilities: Foundations, characteristics, and effective teaching* (3rd ed.). Allyn ve Bacon.
- Harris, K. R., Graham, S., Mason, L. H., & Saddler, B. (2002). Developing self-regulated writers. *Theory into Practice*, 41(2), 110-115.
- Harris, K. R., Graham, S., Mason, L., & Friedlander, B. (2008). *Powerful writing strategies for all students*. Brookes.
- Heward, W. (2013). *Exceptional children an introduction to special education* (10th ed.). Pearson.
- Hornigold, J. (2015). *Dyscalculia pocketbook*. Management Pocketbooks Ltd.
- Hudson, R.F., Lane, H.B., & Pullen, P.C. (2005). Reading fluency assessment and instruction: What, why, and how? *The Reading Teacher*, 58, 702-714.
- Hughes, M. E. (2011). *The effects of concrete-representational-abstract sequenced instruction on struggling learners acquisition, retention, and self-efficacy of fractions*. (Doctoral Thesis). Clemson University.
- Individuals with Disabilities Education Improvement Act of 2004 (IDEA), Pub.L.No. 108-446, 118 Stat. 2647 (2004), [Amending 20 U.S.C. § § 1400 et seq.]. <https://www.congress.gov/108/plaws/publ446/PLAW-108publ446.pdf>
- Isles, A., & Humby, T. (2006). Modes of imprinted gene action in learning disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(5), 318-325.
- İlker, Ö., ve Melekoğlu, M. A. (2017). İlköğretim döneminde özel öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin yazma becerilerine ilişkin çalışmaların incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 18(03), 443-469.
- Jitendra, A. K., Kay Hoppes, M., & Xin, Y. P. (2000). Enhancing main idea comprehension for students with learning problems: The role of a summarization strategy and self-monitoring instruction. *The Journal of Special Education*, 34(3), 127-139.
- Johnstone, C. J., Bottsford-Miller, N. A., & Thompson, S. J. (2006). *Using the think aloud method (cognitive labs) to evaluate test design for students with disabilities and English language learners (Technical Report 44)*. Minneapolis, MN: University of Minnesota, National Center on Educational Outcomes.

- Karatay, H. (2014). *Okuma eğitimi*. Pegem Akademi.
- Kato, S. (2012). Bridging theory and practice: Developing lower-level skills in L2 reading. *The Language Learning Journal*, 40(2), 193-206.
- Kavale, K. A., & Forness, S. R. (1996). Social skill deficits and learning disabilities: A meta-analysis. *Journal of Learning Disabilities*, 29(3), 226-237.
- Kavale, K. A., Spaulding, L. S., & Beam, A. P. (2009). A time to define: Making the specific learning disability definition prescribe specific learning disability. *Learning Disability Quarterly*, 32(1), 39-48.
- Kirk, S.A. (1962). *Educating exceptional children*. Houghton Mifflin.
- Kodan, H. (2016). Yazma güçlüğü olan üçüncü sınıf öğrencisinin el yazısı okunaklılığının geliştirilmesi: Eylem araştırması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(2), 523-539.
- Lyon, G. R., Shaywitz, S. E., & Shaywitz, B. A. (2003). A definition of dyslexia. *Annals of Dyslexia*, 53(1), 1-14.
- Mason, L. H., Harris, K. R., & Graham, S. (2011). Self-regulated strategy development for students with writing difficulties. *Theory into Practice*, 50(1), 20-27.
- McKenzie, B., Bull, R., & Gray, C. (2003). The effects of phonological and visuospatial interference on children's arithmetical performance. *Education and Child Psychology*, 20, 93-108.
- Melekoğlu, M. (2021). Özel öğrenme güçlüğü ve yazma problemleri. M.A. Melekoğlu ve K. Öğülmüş (Ed.). *Disgrafi- yazma güçlüğü: Tanılama ve müdahale* içinde (ss.1-11), Eğitim Kitap.
- Melekoğlu, M. A. (2015). Özel öğrenme güçlüğüne giriş. M. A. Melekoğlu, ve O. Çakıroğlu (Ed.), *Özel öğrenme güçlüğü olan çocuklar* içinde (ss. 15-44). Vize Yayıncılık.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (1975). *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Hakkında Yönetmelik*. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/15151.pdf>
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (1985). *Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığına Bağlı Özel Eğitim Okulları Yönetmeliği*. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18953.pdf>
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2000). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. <https://dhgm.meb.gov.tr/tebligler-dergisi/2000/2509-subat-2000.pdf>
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2006). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060531-2.htm>
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_07/09101900_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeliği_07072018.pdf
- Murphy, J., Hern, C., Williams, R., & McLaughlin, T. (1990). The effects of the copy, cover, compare approach in increasing spelling accuracy with learning disabled students. *Contemporary Educational Psychology*, 15, 378-386.
- Özak, H. (2017). *Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere okuduğunu anlama becerilerinin öğretiminde uyarlanmış bilişsel strateji öğretiminin etkililiği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Özlü, Ö., ve Yıkılmış, A. (2019). Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere çarpma öğretiminde somut-yarı somut-soyut öğretim stratejisinin etkililiği. *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 195-225.
- Özmen, E. R., Selimoğlu, Ö. G., ve Şimşek, M. Ö. (2015). Uyarlanmış bilişsel strateji öğretiminin öykü yazmada uygulanması: Zihinsel yetersizliği olan bir öğrenci ile vaka çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 16(02), 149-171.
- Peng, P., & Fuchs, D. (2016). A meta-analysis of working memory deficits in children with learning difficulties: Is there a difference between verbal domain and numerical domain?. *Journal of Learning Disabilities*, 49(1), 3-20.
- Pierangelo, R., & Giuliani, G. A. (2006). *Learning disabilities: A practical approach to foundations, assessment, diagnosis, and teaching*. Pearson.
- Pintrich P., Smith D., Garcia T., & McKeachie W. (1991). A Manual for the Use of the Motivated Strategies for Learning Questionnaire. Technical Report 91-B-004. The Regents of the University of Michigan.

- Pressley, M., Goodchild, F., Fleet, J., & Zajchowski, R. (1989). The challenges of classroom strategy instruction. *Elementary School Journal*, 89, 301-342.
- Raskind, W. (2001). Current understanding of the genetic basis of reading and spelling disability. *Learning Disability Quarterly*, 24(2), 141-157.
- Rosenzweig, C., Krawec, J., & Montague, M. (2011). Metacognitive strategy use of eighth-grade students with and without learning disabilities during mathematical problem solving: a think-aloud analysis. *Journal of Learning Disabilities*, 44(6) 508-520.
- Samuels, S. J. (1979). The method of repeated readings. *The Reading Teacher*, 32(4), 403-408.
- Schraw, G. & Dennison, R. S. (1994). Assessing meta-cognitive awareness. *Contemporary Educational Psychology*, 19, 460-475.
- Shalev, R. (2004). Developmental dyscalculia. *Journal of Child Neurology*, 19(10), 765-771.
- Shanahan, T., Callison, K., Carriere, C., Duke, N. K., Pearson, P. D., Schatschneider, C., & Torgesen, J. (2010). Improving reading comprehension in kindergarten through 3rd grade: A practice guide (NCEE 2010-4038). Washington, DC: National Center for Education Evaluation and Regional Assistance, Institute of Education Sciences, U.S. Department of Education.
- Snowling, M. J. (2013). Early identification and interventions for dyslexia: a contemporary view. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 13(1), 7-14.
- Swanson, H. L., & Siegel, L. (2001). Learning disabilities as a working memory deficit. *Issues in Education*, 7(1), 1-48.
- Sweeney, C. M. (2010). *The metacognitive functioning of middle school students with and without learning disabilities during mathematical problem solving*. (Doctoral dissertation). Miami University.
- Şahin, Ö., ve Soylu, Y. (2013). Cebir öğretiminde somut-yarı somut-soyut öğretim tekniğinin öğrencilerin başarılarına ve tutumlarına etkisi. *Journal of Qafqaz University- Philology and Pedagogy*, 1(1), 65-76.
- Topping, K. (1987). Paired reading: A powerful technique for parent use. *The Reading Teacher*, 40(7), 608-614.
- Topping, K. J. (2014). Paired reading and related methods for improving fluency. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 7(1), 57-70.
- United States Department of Education. (2026). *47th Annual Report to Congress on the Implementation of the Individuals with Disabilities Education Act, 2025*. Washington: DC, USA. <https://sites.ed.gov/idea/2025-annual-report-to-congress-on-the-individuals-with-disabilities-education-act-idea/>
- Wadsworth, S., & DeFries, J. (2005). Genetic etiology of reading difficulties in boys and girls. *Twin Research and Human Genetics*, 8(6), 594-601.
- Weinstein, C., Husman, J., & Dierking (2000). Self-regulation interventions with a focus on learning strategies. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich, ve M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation: Theory, research, and applications* (pp. 727-747). San Diego: Academic Press.
- Wood, F., & Grigorenko, E. (2001). Emerging issues in the genetics of dyslexia: A methodological preview. *Journal of Learning Disabilities*, 34(6), 503-511.

Bölüm 8

ZİHİN YETERSİZLİĞİ VE BÜTÜNLEŞTİRME

Tuğba SİVRİKAYA¹
Hatice ULU AYDIN²

1. Giriş

Zihin yetersizliği (ZY) olan öğrencilerin eğitimi, özel eğitim alanının temel konularından biridir. Geçmişte bu öğrencilerin eğitim gereksinimleri çoğunlukla ayrı eğitim ortamlarında karşılanırken, günümüzde fırsat eşitliği, insan hakları ve kapsayıcı eğitim anlayışlarının güçlenmesiyle birlikte akranlarıyla aynı eğitim ortamlarında öğrenmelerini destekleyen uygulamalar yaygınlaşmıştır (Niure ve Shrestha, 2023; Vergunst ve diğ., 2021).

Bu doğrultuda benimsenen bütünleştirme yaklaşımı, ZY olan öğrencilerin genel eğitim sınıflarında yalnızca fiziksel olarak bulunmalarını değil, eğitim sürecine etkin katılım göstermelerini, sosyal ilişkiler geliştirmelerini ve okul yaşamının tüm boyutlarında yer almalarını amaçlamaktadır (Mansouri ve diğ., 2022; Niure ve Shrestha, 2023). Araştırmalar, uygun destekler sağlandığında bütünleştirme uygulamalarının öğrencilerin akademik ve sosyal gelişimlerini desteklediğini göstermektedir. Özellikle akran aracılı uygulamalar, işbirlikli öğrenme etkinlikleri ve kapsayıcı sınıf uygulamaları öğrencilerin öğrenme ve katılım süreçlerine katkı sağlamaktadır (Schaefer ve diğ., 2016; Travers ve Carter, 2022). Ayrıca bu uygulamalar, tipik gelişim gösteren öğrencilerin farklılıklara saygı ve işbirliği becerilerinin gelişimini de desteklemektedir (Niure ve Shrestha, 2023).

Bu bölümde öncelikle ZY'nin tanımı, nedenleri, özellikleri, yaygınlığı ve eğitim ortamları ele alınmakta; ardından ZY olan öğrencilerin genel eğitim ortamlarında öğrenmelerini ve katılımlarını destekleyen bütünleştirme stratejileri açıklanmaktadır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, tugba.sivrikaya@ibu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-0707-1023

² Arş. Gör., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, hatice.uluyadin@ibu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-8593-8430

Kaynakça

- American Association on Intellectual and Developmental Disabilities [AAIDD]. (t.y.). *Defining criteria for intellectual disability*. <https://www.aaidd.org/intellectual-disability/definition>
- Abu-Alghayth, K., & Alshahrani, B. F. (2024). Inclusion of students with intellectual disability in Saudi universities: understanding the gap between theory and practice. *British Journal of Learning Disabilities*, 53(2), 283–292. <https://doi.org/10.1111/bld.12633>
- Alfawzan, S. K. (2025). Perspectives of teachers of students with intellectual disabilities on the role of educational policies and systems in using Universal Design for Learning: A qualitative study. *Plos One*, 20(9), e0333432. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0333432>
- Algahtani, F. (2020). The effectiveness of computer-based learning in developing academic skills for children with intellectual disabilities. *International Journal of Childhood Counselling and Special Education*, 1(1), 79–99. <https://doi.org/10.31559/ccse2020.1.1.5>
- Alvarenga, K. A. F. de, Alcântara, W. L. de, & Miranda, D. M. de. (2023). What has been done to improve learning for intellectual disability? An umbrella review of published meta-analyses and systematic reviews. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 36(3), 413–428. <https://doi.org/10.1111/jar.13072>
- Barron, K. (2024). A dangerous conflation. *Yu-Write Journal of Graduate Student Research in Education*, 3(1), 1–24. <https://doi.org/10.25071/28169344.82>
- Crosland, K., & Dunlap, G. (2012). Effective strategies for the inclusion of children with autism in general education classrooms. *Behavior Modification*, 36(3), 251–269. <https://doi.org/10.1177/0145445512442682>
- Davis, L. L., Spooner, F., & Saunders, A. (2022). Efficacy of peer-delivered mathematical problem-solving instruction to students with extensive support needs. *Exceptional Children*, 89(1), 101–118. <https://doi.org/10.1177/00144029221098764>
- Donoghue, S. E., ve Amor, D. J. (2024). Intellectual disability: A potentially treatable condition. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 60(7), 273–278. <https://doi.org/10.1111/jpc.16598>
- Dwivedi, C., & Gautam, D. (2024). Empowering education: Addressing intellectual disability through tailored interventions and supportive environments. *International Journal for Multidisciplinary Research*, 6(1), 1–7. <https://doi.org/10.36948/ijfmr.2024.v06i01.13917>
- Erb, E. M., & Lee, G. T. (2025). Scoping review: Using virtual or augmented reality to teach children on the autism spectrum with intellectual disabilities. *British Journal of Special Education*, 52(3), 390–406. <https://doi.org/10.1111/1467-8578.70036>
- Fletcher, J. M., & Miciak, J. (2024). Assessment of specific learning disabilities and intellectual disabilities. *Assessment*, 31(1), 53–74. <https://doi.org/10.1177/10731911231194992>
- Gee, K., Burnette, K., Walker, V. L., Ryndak, D. L., Fisher, M. A., Baker, D., & Clausen, A. (2024). Access for students with extensive support needs to state-adopted grade-level standards and curriculum in general education classes: A content analysis of the literature. *Research and Practice for Persons With Severe Disabilities*, 50(2), 121–138. <https://doi.org/10.1177/15407969241281031>
- Hou, K., ve Zheng, X. (2024). A 10-year review on advancements in identifying and treating intellectual disability caused by genetic variations. *Genes*, 15(9), 1118. <https://doi.org/10.3390/genes15091118>
- Ismailov, M., & Chiu, T. K. F. (2022). Catering to inclusion and diversity with universal design for learning in asynchronous online education: A self-determination theory perspective. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.819884>
- Jdaitawi, M., & Ka'an, A. (2021). A decade of research on the effectiveness of augmented reality on students with special disability in higher education. *Contemporary Educational Technology*, 14(1), ep332. <https://doi.org/10.30935/cedtech/11369>
- Jean-Pierre, J. (2025). Overlooked and underserved: How inclusive education oversights exclude Black students. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 25(4), 1187–1201. <https://doi.org/10.1111/1471-3802.70036>

- Jimenez, B., Browder, D. M., Spooner, F., & DiBiase, W. J. (2012). Inclusive inquiry science using peer-mediated embedded instruction for students with moderate intellectual disability. *Exceptional Children*, 78(3), 301–317. <https://doi.org/10.1177/001440291207800303>
- Jung, S., & Lansey, K. R. (2026). Academic intervention effectiveness in inclusive education settings for students with extensive support needs: A systematic review. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 61(1), 68–95. <https://doi.org/10.1177/21541647261440540>
- Kang, Y., & Chang, Y. (2019). Using a motion-controlled game to teach four elementary school children with intellectual disabilities to improve hand hygiene. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 32(4), 942–951. <https://doi.org/10.1111/jart.12587>
- Kim, G., Joo, S., Kurth, J. A., & Tuck, K. N. (2025). A meta-analysis of interventions to support elementary students with intellectual disability in general education classes. *Research and Practice for Persons With Severe Disabilities*, 50(4), 289–304. <https://doi.org/10.1177/15407969251328662>
- Kryukova, N. I., Rastorgueva, N. E., Popova, E. O., Zakharova, V. L., Aytuganova, J. I., & Bikhbatova, G. I. (2023). Examining the implementations related to teaching science to students with disabilities. *Eurasia Journal of Mathematics Science and Technology Education*, 19(8), em2306. <https://doi.org/10.29333/ejmste/13427>
- Kuntz, E. M., & Carter, E. W. (2019). Review of interventions supporting secondary students with intellectual disability in general education classes. *Research and Practice for Persons With Severe Disabilities*, 44(2), 103–121. <https://doi.org/10.1177/1540796919847483>
- Lee, K., Cascella, M., ve Marwaha, R. (2023). Intellectual disability. In StatPearls [Internet]. StatPearls Publishing. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK547654/>
- Lepore, T., Hlusko, L. J., Armstrong, L. B., Frank, T., Tseng, Z. J., Schmitt, C. A., Rizk, O. T., & Baranger, A. M. (2025). The tangible benefits of disability and accessibility awareness in evolutionary biology college courses centered in Universal Design for Learning (UDL). *Cbe—Life Sciences Education*, 24(3). <https://doi.org/10.1187/cbe.24-12-0295>
- Lin, P.-Y. (2024). Do computer-based accommodations matter? An evaluation of bundled accommodations for secondary students with mild intellectual disabilities. *Journal of Special Education Technology*, 40(1), 79–90. <https://doi.org/10.1177/01626434241262236>
- Luckasson, R., Borthwick-Duffy, S., Buntinx, W. H. E., Coulter, D. L., Craig, E. M., Reeve, A., Schacklock, R. L., Snell, M. E., Spitalnik, D. M., Spreat, S., & Tassé, M. J. (2002). *Mental retardation: Definition, classification, and systems of supports* (10. Basim). American Association on Mental Retardation.
- Mallidis-Malessas, P., Iatraki, G., & Mikropoulos, T. A. (2021). Teaching physics to students with intellectual disabilities using digital learning objects. *Journal of Special Education Technology*, 37(4), 510–522. <https://doi.org/10.1177/01626434211054441>
- Mansouri, M. C., Kurth, J. A., Turner, E. L., Zimmerman, K. N., & Frick, T. A. (2022). Comparison of academic and social outcomes of students with extensive support needs across placements. *Research and Practice for Persons With Severe Disabilities*, 47(2), 111–129. <https://doi.org/10.1177/15407969221101792>
- Mikropoulos, T. A., & Iatraki, G. (2022). Digital technology supports science education for students with disabilities: A systematic review. *Education and Information Technologies*, 28(4), 3911–3935. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11317-9>
- Moodley, D. Eva. (2024). Universal Design for Learning and writing centres in South African higher education. *Perspectives in Education*, 42(2), 15–30. <https://doi.org/10.38140/pie.v42i2.7830>
- Nair, R., Chen, M., Dutt, A. S., Hagopian, L., Singh, A., & Du, M. (2022). Significant regional inequalities in the prevalence of intellectual disability and trends from 1990 to 2019: A systematic analysis of GBD 2019. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 31, e91.
- Niure, D. P., & Shrestha, M. K. (2023a). Strategies for including the excluded in education: A case of children with intellectual disabilities. *Education Quarterly*, 4(1), 17–30. <https://doi.org/10.3126/jeqtu.v4i1.57243>

- Niure, D. P., & Shrestha, M. K. (2023b). Strengthening inclusive education: unraveling prerequisites for children with intellectual disabilities. *Interdisciplinary Research in Education*, 8(2), 131–145. <https://doi.org/10.3126/ire.v8i2.60232>
- Okaba, A. M., Akpana, U. F., Iye, E. P., & Nneka, M. L. (2024). teachers' classroom management strategies and education of pupils with mild intellectual disability in calabar municipality of Cross River State, Nigeria. *Global Journal of Educational Research*, 23(4), 475–494. <https://doi.org/10.4314/gjedr.v23i4.11>
- O'Donovan, M., Wedgwood, N., Westermann, G., Rillotta, F., & Aitken, T. (2025). Personal, social and vocational outcomes of inclusive university for people with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 69(12), 1448–1473. <https://doi.org/10.1111/jir.70042>
- Özaydın, M. M. (2025). Hafif düzey zihin yetersizliği bulunan öğrencilerin okuduğunu anlama becerisine SQ4R tekniğinin etkileri. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9(22), 647–662. <https://doi.org/10.57135/jier.1795193>
- Powers, R. A., Simmons, A., Hayes, B. E., Weller, K., McKingsley, L. A., Maher, C. A., & Burckley, J. (2025). Building inclusive academic and disability community research partnerships: methodological insights for engaging victims with intellectual and developmental disabilities. *British Journal of Learning Disabilities*, 53(4), 518–529. <https://doi.org/10.1111/bld.70000>
- Rathnakumar, D. (2019). Enhancement of learning science among students with mild intellectual disability employing accessible technology: Feasible or a Challenge? *Shanlax International Journal of Education*, 7(2), 9–14. <https://doi.org/10.34293/education.v7i2.331>
- Rodriguez-Ferrer, J. M., León, A. M., García-Roca, A., & Soler-Delgado, R. (2024). Embark on the adventure! Advancing inclusive secondary education through narrative game learning for students with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities*, 29(4), 1033–1048. <https://doi.org/10.1177/17446295241302400>
- Sajewicz-Radtke, U., Łada-Maśko, A., Olech, M., Leoniak, K. J., & Radtke, B. M. (2025). Declarative memory profiles in children with non-specific intellectual disability: A cluster analysis approach. *Frontiers in Psychiatry*, 16, 1581144. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2025.1581144>
- Schaefer, J. M., Cannella-Malone, H. I., & Carter, E. W. (2016). The place of peers in peer-mediated interventions for students with intellectual disability. *Remedial and Special Education*, 37(6), 345–356. <https://doi.org/10.1177/0741932516629220>
- Storm, M. M. C., van Eldik, W. M., Nooteboom, L. A., & Vermeiren, R. R. J. M. (2025). Social determinants associated with mental health problems in youth with intellectual disability: A systematic literature review. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 34(12), 3697–3711. <https://doi.org/10.1007/s00787-025-02794-7>
- Travers, H. E., & Carter, E. W. (2022). A portrait of peers within peer-mediated interventions: a literature review. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 37(2), 71–82. <https://doi.org/10.1177/10883576211073698>
- Xie, Y., Shao, Y., Li, Y., Liu, H., Zhang, B., Wu, J., Jiang, C., & Wu, H. (2025). Global trends in developmental disabilities in children and adolescents 1990–2021: Sex- and sociodemographic Index-stratified analysis of Global Burden of Disease 2021. *International Journal of Developmental Disabilities*. <https://doi.org/10.1080/20473869.2025.2581660>
- Vergunst, R., McKenzie, J., & Hansen, A. (2021). Capacity building for quality care and education for children with severe to profound intellectual disabilities in South Africa. *Journal of Intellectual Disabilities*, 26(3), 561–574. <https://doi.org/10.1177/17446295211018584>

Bölüm 9

İŞİTME YETERSİZLİĞİ VE BÜTÜNLEŞTİRME

Mehtap KOT¹

Giriş

İşitme yetersizliği olan öğrencilerin genel eğitim ortamlarında akranlarıyla birlikte eğitim görmeleri, günümüzde özel eğitim hizmetlerinin temel uygulamalarından biri hâline gelmiştir. Teknolojik gelişmeler, erken tanı programlarının yaygınlaşması ve erken müdahale hizmetlerinin güçlenmesiyle birlikte işitme yetersizliği olan öğrencilerin önemli bir bölümü okul öncesinden başlayarak genel eğitim sınıflarında öğrenim görmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin yalnızca genel eğitim ortamlarına yerleştirilmeleri, nitelikli bir eğitim deneyimi yaşamaları için yeterli değildir. Başarılı bir bütünleştirme uygulaması, öğrencilerin akademik öğrenmelere etkin katılım göstermelerini, akranlarıyla iletişim kurmalarını, okul yaşamına ait hissetmelerini ve bireysel gereksinimlerine uygun destek hizmetlerinden yararlanmalarını gerektirmektedir (Asmail ve diğ., 2023).

İşitme yetersizliği olan öğrenciler; dil gelişimi, iletişim becerileri ve öğrenme yaşantıları bakımından oldukça heterojen bir gruptur. İşitme kaybının derecesi, tanılanma yaşı, kullanılan yardımcı işitme teknolojileri, erken eğitim hizmetlerinden yararlanma durumu ve aile desteği gibi birçok değişken öğrencilerin eğitim performansını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle bütünleştirme uygulamalarında standart yaklaşımlar yerine öğrencilerin bireysel özelliklerini ve eğitim gereksinimlerini temel alan planlamalara ihtiyaç duyulmaktadır (Masniar ve diğ., 2025).

Bu bölümde işitme yetersizliği olan öğrencilerin bütünleştirme ortamlarındaki eğitim gereksinimleri, karşılaşılan güçlükler ve bu güçlüklerin azaltılmasına yönelik yapılacak uyarlamalar ele alınmaktadır. Bölümde özellikle öğretim süreçlerinin nasıl erişilebilir hâle getirilebileceği, sınıf içi düzenlemeler, öğretim uyarlamaları, teknoloji destekli uygulamalar, sosyal katılımı güçlendiren stratejiler ve

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, mehtapkot@trabzon.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-1085-0645

KAYNAKÇA

- Akay, E. (2016). Kaynaştırmada Eğitim Alan İşitme Engelli Öğrencilere Destek Özel Hizmeti Sunan Eğitimciye Yönelik Mentörlük Sürecinin İncelenmesi. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Aktaş, B. (2025). Otizm spektrum bozukluğu olan öğrenciler için öğretimsel uyarlamalar. M. Eldeniz-Çetin ve M. Yavuz (Eds.), *İçinde Özel gereksinimli öğrencilere yönelik öğretimsel uyarlamalar* (ss.83-106). Eğiten Kitap.
- Aktaş, B. (2021). İşitme yetersizliği nedir? S.T. Aslan (Ed), *İçinde Özel gereksinimli çocuğu olan anne-baba el kitabı serisi: İşitme yetersizliği* (ss. 1-20). Eğiten Kitap.
- Aktürel, İ. E. (2016). İşitme Yetersizliği Olan Öğrencilerin Bulunduğu Meslek Lisesi Kaynaştırma Uygulamalarının Fizik Dersi Bağlamında İncelenmesi. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Alit, N. A., Ellias, M. S., & Ahmad, A. D. (2025). Technology application in teaching and learning for hearing impaired students: A recent systematic review. *International Journal of Education, Psychology and Counseling*, 10(58), 541-561. <https://doi.org/10.35631/IJEP.1058036>
- Alshutwi, S. M., Ahmad, A. C., & Lee, L. W. (2020). The impact of inclusion setting on the academic performance, social interaction and self-esteem of deaf and hard of hearing students: Systematic review and meta-analysis. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 19(10), 248-264.
- Antia, S. D., Jones, P., Luckner, J., Kreimeyer, K. H., & Reed, S. (2011). Social outcomes of students who are deaf and hard of hearing in general education classrooms. *Exceptional Children*, 77(4), 489-504. <https://doi.org/10.1177/001440291107700407>
- Aslan, S. T. (2016). Üçüncü bölüm. İçinde Ü. Şahbaz (Ed.), *Özel eğitimde bütünleştirme* (ss. 37-46). Anı Yayıncılık.
- Asmail, F. M., Havenga, E., & Pottas, L. (2023). Inclusion of students with a hearing loss in the classroom. In *The Routledge handbook of inclusive education for teacher educators*. Routledge.
- Bahng, J., & Han, W. (2023). Suggestions for successful inclusive education of hearing-impaired students through qualitative analysis. *Audiology and Speech Research*, 19(3), 208-213. <https://doi.org/10.21848/asr.230106>
- Baş, N. ve Tozak, E. (2025). İşitme kayıplı bireylerin özellikleri, tanılanması ve eğitimi. *Ordu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (Ordu University Journal of Education Faculty)* 2(1), 43-61.
- CAST. (2024). Universal Design for Learning Guidelines version 3.0. <https://udlguidelines.cast.org/>
- Delimehmet-Dada, Ş. ve Aktaş, B. (2022). Eğitsel değerlendirme ve tanılama. H.M. Sümer-Dodur ve Ö. Altundağ-Kumaş (Eds.), *İçinde Öğretimi bireyselleştirme ve uyarlama* (ss.43-70). Eğiten Kitap.
- Devi, Y. R. (2013). Integration of the Hearing Challenged Children: Prospects and Challenges.
- Fernanda, AMD, Zakiyah, Y., Pramesta, ALD, Widyasari, C. & Minsih, M. (2026). Lingkungan belajar inklusif'in siswa tunarungu'yu sekolah dasar'da değerlendiren guru. *YASİN*, 6 (1), 104-115. <https://doi.org/10.58578/yasin.v6i1.8679>
- Fuente-González, S., Menéndez Álvarez-Hevia, D., & Rodríguez Martín, A. (2025). Universal Design for Learning. A systematic review of its role in Teacher Education. *Alteridad: Revista de Educación*, 20(1), 113-128. <https://doi.org/10.17163/alt.v20n1.2025.09>
- Gawxar, A., Jiyengul, R., Dilafruz, A. & Ayzada, Y. (2025). Inclusive educational processes for children with hearing impairments. *New Renaissance International Scientific And Practical Conference*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15346662>
- Göl, Z. (2017). Kaynaştırma Uygulamaları Yürütülen Okul Öncesi Sınıflarda İşitme Yetersizliği Olan Ve Normal İşiten Öğrencilerin Sosyal Beceri Düzeylerinin İncelenmesi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Gümüşkaya, Ö. (2018). Bütünleştirmede işbirliği: Tanımı, önemi, türleri. M. Çitil (Ed.), *İçinde Özel eğitimde bütünleştirme* (ss. 75-101). Vize Akademik.

- Güner, N., Vida, G., Sağlam Ak, A., Kurt, A., & Kocaoğlu, A. (2026). Inclusion in Türkiye and Hungary from the Salamanca Statement to today: policies and statistics. *Education and Science*, 51(227), 731-744. <https://doi.org/10.15390/ES.2026.2551>
- Gürgür, H. (2018). İşitme yetersizliği olan öğrenciler. İçinde A. Cavkaytar (Ed.), *Özel eğitim* (ss. 189–203). Vize Akademik.
- Hintermair, M. (2015). Herausforderungen inklusiver Bildung für hörgeschädigte Kinder im Vorschulalter. *Frühförderung interdisziplinär*, 34(3), 164-173.
- Humphries, T., Kushalnagar, P., Mathur, G., Napoli, D. J., Padden, C. Rathmann, C. & Smith, S. R. (2012). Language acquisition for deaf children: Reducing the harms of zero tolerance to the use of alternative approaches. *Harm Reduct J* 9, 16 (2012). <https://doi.org/10.1186/1477-7517-9-16>
- İncesulu, A. (2017). İşitme kayıpları: Tipleri ve neden olan patolojiler. İçinde Z. Turan (Ed.), *İşitmenin doğası ve işitmeye yardımcı teknolojiler* (ss. 47–71). Pegem Akademi.
- Kapil, Y., Sujathamali, J., & Halder, T. (2024). Universal design for learning (UDL) in the classroom. *Paripex Indian J. Res*, 13, 155-159. <https://doi.org/10.36106/paripex/1708785>
- Kerimbaev, N., Shadiey, R., Akramova, A., & Adamova, K. (2024). Possibilities Of Using Artificial Intelligence Technology In Deaf Education. *Journal of Educational Sciences*, 81(4), 2520-2634. <https://doi.org/10.26577/JES2024v81.i4.11>
- Khurana, A., (2022). Converting physical spaces into learning spaces: Integrating universal design and universal design for learning. *Frontier in Education*, 7:965818. <https://doi.org/10.3389/educ.2022.965818>
- Kot, M., Sönmez, S., Yıkımsı, A. ve Cora-İnce, N. (2016). İşitme yetersizliği olan öğrencilere eldeli toplama işlemi öğretiminde nokta belirleme tekniğinin etkililiği. *Current Research Education*, 2(1) · 17-28.
- Kocaoğlu, A., Acartürk, H. T., İskenderoğlu, A., & Çelenk, H. B. (2023). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Kaynaştırma/Bütünleştirme Uygulamalarına İlişkin Görüş ve Önerileri. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 47-69. <https://doi.org/10.53629/sakaefd.1166194>
- Kronenberger, W. G., Pisoni, D. B., Henning, S. C. & Colson, B. G. (2013). Executive functioning skills in long-term users of cochlear implants: a case control study. *Journal of Pediatric Psychology*, 38 (8), 902–914. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jst034>
- Masniar, M., Pangaribuan, F., Ritonga, M. U., & Hadi, W. (2025). Membangun lingkungan belajar yang ramah bagi anak dengan kendala pendengaran. *Jurnal Multidisiplin Ilmu Akademik*, 2(2), 141-150.
- Mehmood, H., Mushtaq, F. Rafique, H. F., Mehmood, S., Waseem, Y., Ali, K., Zia, A. & Sajjad, U. (2025). Challenges of hearing-impaired aided students in special schools. *Link Journal of Speech, Language and Audiology*, 3(1), <https://doi.org/10.61919/ljsla.vi.16>.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. T.C. Resmî Gazete (Sayı: 30471).
- Moeller, M. P., Tomblin, J. B., Yoshinaga-Itano, C., McDonald, C. C. & Jerger, S. (2007). Current state of knowledge: language and literacy of children with hearing impairment. *Ear and Hearing* 28(6), 740-753. <https://doi.org/10.1097/AUD.0b013e318157f07f>
- Moreira, F. P., Silva, C. S., & Lima, D. A. (2025). Gamification and Inclusion: A Systematic Review on the Use of Gamified Technologies in Deaf Education. *RENOTE*, 22(3), 154–163. <https://doi.org/10.22456/1679-1916.144979>
- Mustafa, A., Al-Rashaida, M., Al Yaqoubi, A. R. S., & Mustafa, N. K. (2025). AI-Powered Interventions Revolutionizing Support for Students With Sensory Impairments. *Advances in Computational Intelligence and Robotics Book Series*, 221–246. <https://doi.org/10.4018/979-8-3373-0573-8.ch008>
- Nabijonovna, A. N. (2025). Digital educational resources for students with visual and hearing impairments: Experiences in Development and Application. *Oscar Journal of IJP*, 5(04), 122-124. <https://doi.org/10.37547/ijp/volume05issue04-32>
- Negi, T. (2025). Universal design for learning. *Universal Research Reports*, 12(3), 88–92. <https://doi.org/10.36676/urr.v12.i3.1587>

- Pedrosa Vico, B., & Cobo Heras, E. (2017). Inclusión del alumno con discapacidad auditiva en el aula de educación especial. *Voces de la educación*, 2(4), 112–121. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3525198>
- Podury, A., Jiam, N. T, Kim, M., Donnenfield, J. I. & Dhand, A. (2023) Hearing and sociality: the implications of hearing loss on social life. *Frontiers in Neuroscience*, 17, 1-8. <https://doi.org/10.3389/fnins.2023.1245434>
- Rose, S. (2002). Inclusion of students with hearing loss in general education: Fact or fiction? *The Teacher Educator*, 37(3), 216–229. <https://doi.org/10.1080/08878730209555295>
- Scalzavara, C., B., D., (2024). Deficiência auditiva, surdez e inclusão escolar. *ISCI revista científica*, 11(49), 11. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11430728>
- Shin, E.-Y., Park, K., & Cho, S. J. (2024). A Study on the listening environment in schools for the inclusive education of students with hearing impairments. *Audiology and Speech Research*, 20(4), 208–216. <https://doi.org/10.21848/asr.240163>
- Soon, V., K. L. & Rusdin, N., B., M. (2024). ICT Use Among Special Education Teachers in Teaching Hearing-Impaired Students: A Systematic Literature Review (SLR). *Journal of Electrical Systems (JES)*, 20 (10), 8017-8028. <https://doi.org/10.52783/jes.7034>
- Squires, B., & Kay-Raining Bird, E. (2023). Self-reported listening abilities in educational settings of typically hearing children and those who are deaf/hard-of-hearing. *communication Disorders Quarterly*, 44(2), 107-116. <https://doi.org/10.1177/15257401221074412>
- Srivastava, S., Varshney, A., Katyal, S., Kaur, R., & Gaur, V. (2021). A smart learning assistance tool for inclusive education. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 40(6), 11981-11994. <https://doi.org/10.3233/JIFS-210075>
- Suri, D. G. & Jha, A. (2025). Communication without barriers: a study on inclusive education for hearing-impaired students. *International Journal of Innovations in TESOL and Applied Linguistics* 10(5), 21-36. <https://doi.org/10.5281/zenodo.16987495>
- Torres, E. R., Rodríguez, R. C., & Briñez, E. T. (2023). Use of AI to improve the teaching-learning process in children with special abilities. *LatIA*, 1:21, 13. <https://doi.org/10.62486/latia202321>
- Usmonova-Moxiraxon, U. (2024). Directing children with disabilities to modern inclusion education. *Zenodo*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11112192>
- Uysal, H. ve Uysal, Ç. (2021). Kapsayıcı eğitim ve öğretim süreçleri. İçinde H. Gürgür ve S. Rakap (Ed.), *Kapsayıcı eğitim: Özel eğitimde bütünleştirme* (ss. 133–150). Pegem Akademi.
- Ünay, E. ve Çakıroğlu, O. (2021). Kapsayıcı eğitimin etkililiği ve başarısı için temel faktörler. İçinde H. Gürgür ve S. Rakap (Ed.), *Kapsayıcı eğitim: Özel eğitimde bütünleştirme* (ss. 57–76). Pegem Akademi.
- Wainscott, S. D., & Spurgin, K. (2024). Differentiating language for students who are deaf or hard of hearing: a practice-informed framework for auditory and visual supports. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools (LSHSS)* 55(2), 473-494. https://doi.org/10.1044/2023_LSHSS-22-00088
- Williams, M., Williford, R., Kuhlman, S., & LaComba, K. (2025). Universal Designs in Education: A review of the literature to inform higher education quality course development. *Αρετή (Arete): Journal of Excellence in Global Leadership*, 3(2), 284–304. <https://doi.org/10.59319/arete.v3i2.1001>
- Yanık, Ş., & Gürgür, H. (2017). Procedures in Turkey for guiding students with special needs into inclusive settings. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 17, 1649–1673. <http://dx.doi.org/10.12738/estp.2017.5.0066>
- Yasar, P., & Cronin, K. A. (2014). Perspectives of College of Education Students in Turkey on Autism Spectrum Disorders. *International Journal of Special Education*, 29(1), 61-75.
- Yıkımsı, A., Aktaş, B., Karabulut, A. H. ve Terzioğlu, N. K. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırmaya ilişkin yeterliliklerinin belirlenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 1841-1860.

Bölüm 10

GÖRME YETERSİZLİĞİ OLAN ÖĞRENCİLER İÇİN BÜTÜNLEŞTİRME UYGULAMALARI

Mustafa KURT¹

1. Giriş

Eğitim alanında benimsenen temel ilkelerden biri olan fırsat eşitliği, öğrencilerin sahip oldukları avantaj ya da dezavantajlardan bağımsız olarak yaşam koşullarını geliştirebilmeleri ve toplumsal konumlarını iyileştirebilmeleri için eşit imkânlarla erişebilmelerini ifade etmektedir. Bu ilke eğitim bağlamında değerlendirildiğinde, tüm öğrencilerin eğitim hizmetlerine erişim ve bu hizmetlerden yararlanma konusunda eşit haklara sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, öğrencilerin eğitim fırsatlarından eşit düzeyde yararlanmasını engelleyebilecek çeşitli etmenler bulunmaktadır (Akgül, 2019; İnan ve Demir, 2018). Sosyoekonomik koşullar, kültürel farklılıklar ve cinsiyet gibi değişkenlerin yanı sıra yetersizlikten etkilenme durumu da bu etmenler arasında yer almaktadır.

Görme Yetersizliği (GY), düşük yaygınlığa sahip yetersizlik gruplarından biri olarak değerlendirilmektedir (Kirk ve diğ., 2017). Görme yetersizliği olan öğrenciler (GYÖ), tipik gelişim gösteren akranlarına kıyasla çevrelerini gözlemleme, model alma ve günlük yaşam içerisinde kendiliğinden gerçekleşen öğrenme deneyimlerinden sınırlı düzeyde yararlanabilmektedirler ya da bu fırsatlara hiç erişemeyebilmektedirler. Bu durum öğrenme süreçlerini önemli ölçüde etkileyerek gelişimsel açıdan çeşitli güçlüklerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Cox ve Dykes, 2000; Tuncer, 2011). Sonuç olarak, GYÖ'ler gelişim ve öğrenme süreçlerinde çevrelerindeki öğrencilere daha fazla bağımlı hâle gelebilmektedir. Özellikle temel eğitim döneminde gerekli destek hizmetlerinin sunulamaması durumunda, psikomotor gelişim (Houwen ve diğ., 2009), dil, sosyal ve bilişsel beceriler, öz bakım yeterlikleri, günlük yaşam ve bağımsız hareket becerileri (Montarzino ve diğ., 2007) ile okuma-yazma (Simón ve Huertas, 1998),

¹ Dr. Öğr. Üyesi Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, mustafakurt@uludag.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-8410-7814

KAYNAKLAR

- Abramo, J. M., & Pierce, A. E. (2013). An ethnographic case study of music learning at a school for the blind. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, 195, 9–24. <https://doi.org/10.5406/bulcoursmusedu.195.0009>
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). *Engelli ve yaşlı istatistik bülteni (Nisan 2022)*. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://www.aile.gov.tr/media/108892/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan2022.pdf
- Akgül, A. E. (2019). Eğitimde fırsat eşitliği-cinsiyet ayrımı faktörü üzerine bir araştırma. *International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS)*, 3(1), 127–142. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/767866>
- Allman, C. B. (2009). *Making tests accessible for students with visual impairments: A guide for test publishers, test developers, and state assessment personnel* (Fourth Edition). American Printing House for the Blind.
- Amato, S., Hong, S., & Rosenblum, L. P. (2013). The abacus: Instruction by teachers of students with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 107(4), 262–272. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0145482X1310700403>
- Caron, V., Barras, A., van Nispen, R. M. A., & Ruffieux, N. (2024). Teaching social skills to children and adolescents with visual impairments: A systematic review. <https://doi.org/10.1177/0145482X231167150>
- Cooper, H. L., & Nichols, S. K. (2007). Technology and early braille literacy: Using the mountbatten pro brailler in primary-grade classrooms. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 101(1), 22–31. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0145482X0710100104>
- Corn, A. L., & Lusk, K. E. (2010). Perspectives on low vision. İçinde A. L. Corn & N. Erin (Ed.), *Foundations of low vision: Clinical and functional perspectives* (ss. 3-34). AFB Press. New York.
- Cox, P. R., & Dykes, M. K. (2000). Effective Classroom Adaptations for Students with Visual Impairments. *TEACHING Exceptional Children*, 33(6), 68–74. <http://eric.ed.gov/?id=EJ629494>
- Durre, I. (2010). *Success for blind students in mathematics and science: The importance of thinking outside the box*.
- Erin, J. N., & Topor, I. (2010). Functional vision assessment of children with low vision, including those with multiple disabilities. İçinde A. L. Corn & J. N. Erin (Ed.), *Foundations of low vision: Clinical and functional perspectives* (ss. 339-397). AFB Press. New York.
- Farnsworth, C. R., & Luckner, J. L. (2008). The impact of assistive technology on curriculum accommodation for a braille-reading student. *RE:view: Rehabilitation and Education for Blindness and Visual Impairment*, 39(4), 171–187. <https://doi.org/10.3200/revu.39.4.171-187>
- Friend, M., & Bursuck, W. D. (2014). *Including students with special needs: A practical guide for classroom teachers (7th ed.)*. Pearson.
- Gompel, M., Van Bon, W. H. 1, & Schreuder, R. (2004). Reading by children with low vision. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 98(2), 77–89. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0145482X0409800208>
- Hammeken, P. A. (2019). *Özel eğitimde bütünleştirme: Başarı için 450 strateji* (Ü. Şahbaz, Çev.; 2. bs.). Anı Yayıncılık.
- Houwen, S., Visscher, C., Lemmink, K. A. P. M., & Hartman, E. (2009). Motor skill performance of children and adolescents with visual impairments: A review. *Exceptional Children*, 75(4), 464–492. <https://doi.org/10.1177/001440290907500405>
- Illinois State Board of Education. (2021, May). *Accommodations for students who are visually impaired: Frequently asked questions*. Illinois State Board of Education. <https://www.isbe.net/>
- İnan, M., & Demir, M. (2018). Eğitimde fırsat eşitliği ve kamu politikaları: Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 337–359. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/562717>

- Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2009). An educational psychology success story: Social interdependence theory and cooperative learning. *Educational Researcher*, 38(5), 365–379. <https://doi.org/10.3102/0013189X09339057>
- Kelly, S. M., & Smith, D. W. (2011). The impact of assistive technology on the educational performance of students with visual impairments: A review of the research. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 105(2), 73–83. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0145482X1110500205>
- Kirk, S., Gallagher, J., & Coleman, M. R. (2017). *Education of exceptional children*. Boston: Houghton Mifflin.
- Klingenberg, O. G., Holkesvik, A. H., & Augestad, L. B. (2020). Digital learning in mathematics for students with severe visual impairment: A systematic review. *British Journal of Visual Impairment*, 38(3), 221–237. <https://doi.org/10.1177/0264619619876975>
- Koenig, A. J., & Holbrook, M. C. (2010). Selection and assessment of learning and literacy media for children and youths with low vision. İçinde A. L. Corn & J. N. Erin (Ed.), *Foundations of low vision: Clinical and functional perspectives* (ss. 442-483). AFB Press. New York.
- Kurt, M. (2016). Görme yetersizliği ve teknoloji. İçinde Ö. Eliçin (Ed.), *Özel Eğitimde Teknoloji Destekli Öğretim* (ss. 165-182). Vize Akademik.
- Kurt, M. (2018). Fen bilgisi öğretiminde öğretim uyarlamaları ve öğretim etkinlikleri. İçinde H. Avcıoğlu (Ed.), *Özel eğitimde fen ve sosyal bilgiler öğretimi*. Eğiten Kitap.
- Kurt, M. (2019). Bireyselleştirilmiş eğitim programları (BEP). İçinde A. Arıcıoğlu & F. Gültekin (Ed.), *Okul psikolojik danışmanlarına yaygın sorunlar için yol haritası*. Asos Yayıncılık.
- Kurt, M. (2021). Öğretimin bireyselleştirilmesi ve BEP . İçinde A. Doğanay Bilgi & Ö. Gürel Seli-moğlu (Ed.), *Özel eğitim ve kaynaştırma* (ss. 177-203). Lisans Yayıncılık.
- Kurt, M. (2025). Görme yetersizliği olan öğrenciler için öğretim uyarlamaları. İçinde M.Eldeniz Çetin & M. Yavuz (Ed.), *Özel gereksinimli öğrencilere yönelik öğretimsel uyarlamalar* (ss.139-164). Eğiten Kitap.
- Lewis, S. (2013). Understanding students with visual impairments. İçinde A. Turnbull, R. Turnbull, M. L. Wehmeyer, & K. A. Shrogen (Ed.), *Exceptional lives: Special education in today's schools*. Pearson.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. Resmî Gazete (Sayı: 30471, 07 Temmuz 2018). <https://orgm.meb.gov.tr/www/ozel-egitim-hizmetleri-yonetmeli-yayimlandi/icerik/1089>
- Mohammed, Z., & Omar, R. (2011). Comparison of reading performance between visually impaired and normally sighted students in Malaysia. *The British Journal of Visual Impairment*, 29(3), 196–207. <https://doi.org/10.1177/0264619611415004>
- Montarzino, A., Robertson, B., Aspinall, P., Ambrecht, A., Findlay, C., Hine, J., & Dhillon, B. (2007). The impact of mobility and public transport on the independence of visually impaired people. *Visual Impairment Research*, 9(2-3), 67–82. <https://doi.org/10.1080/13882350701673266>
- Nseibo, K. (2024). Curriculum adaptation for learners with visual impairments. İçinde: J. McKenzie, K. Nseibo, C. Samuels & A. Karisa (Ed.), *Disability studies in inclusive education*. University of Cape Town.
- Packer, J. (1989). How much extra time do visually impaired people need to take examinations: The case of the SAT. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 83(7), 358–360.
- Pogrud, R. L. (2018). Practice perspectives accommodations and modifications for individuals with visual impairments: Too many or not enough? *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 112(3), 299–301.
- Ressa, T., Daniels, D., & Wells-Jensen, S. (2021). Time as a hidden curriculum: Qualitative study of challenges faced by students with mobility, speech, and visual disabilities in P-12 settings. *International Journal of Educational Research Review*, 6(3), 250–263. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1732298>
- Roe, J. (2008). Social inclusion: meeting the socio-emotional needs of children with vision needs. *British Journal of Visual Impairment*, 26(2), 147–158. <https://doi.org/10.1177/0264619607088277>

- Salisbury, R. (2003). *Teaching pupils with visual impairment: A guide to making school curriculum accessible*. Routledge.
- Simón, C., & Huertas, J. A. (1998). How blind readers perceive and gather information written in Braille. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 92(5), 322–330. <https://doi.org/10.1177/0145482X9809200510>
- Tuncer, A. T. (2011). GY olan çocuklar. İçinde A. Ataman (Ed.), *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş*. Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Turnbull, A., Turnbull, R., Wehmeyer, M. L., & Shogren, K. A. (2013). *Exceptional lives: Special education in today's schools* (7th ed.). Pearson.
- Wetzel, R., & Knowlton, M. (2000). A comparison of print and braille reading rates on three reading tasks. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 94(3), 146–154.
- Wild, T. A., Hilson, M. P., & Farrand, K. M. (2013). Conceptual understanding of geological concepts by students with visual impairments. *Journal of Geoscience Education*, 61(2), 222–230. <https://doi.org/10.5408/12-379>.
- World Health Organisation. (2012). *Global data on visual impairments 2010*. Geneva: WHO Press.
- World Health Organisation. (2023, Ağustos 10). *Blindness and vision impairments*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment>

Bölüm 11

DUYGU VE DAVRANIŞ BOZUKLUKLARI (DDB), DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU (DEHB) VE BÜTÜNLEŞTİRME

Şenay DELİMEHMET DADA¹

GİRİŞ

Bütünleştirme uygulamaları, farklı gelişimsel ve öğrenme özelliklerine sahip öğrencilerin, bireysel gereksinimleri doğrultusunda gerekli destek ve düzenlemeler sağlanarak akranlarıyla birlikte genel eğitim ortamlarına katılımını esas alan hak temelli bir eğitim yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, öğrencinin yaşadığı güçlükleri yalnızca bireysel özellikleriyle açıklayan anlayışın ötesine geçerek, öğrenci ile çevresi arasındaki karşılıklı etkileşimi dikkate alan ekolojik bir bakış açısını benimser. Bu çerçevede öğretmenin sorumluluğu, yalnızca öğrencinin davranışlarını yönetmek değil; öğrenme ortamını, öğretimsel düzenlemeleri ve sosyal etkileşim süreçlerini öğrencilerin akademik ve sosyal katılımını artıracak biçimde yapılandırmaktır.

Duygu ve davranış bozukluğu (DDB) tanısı bulunan öğrenciler ile dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB) tanısı bulunan öğrenciler, bütünleştirme uygulamalarında öğretmenlerin en çok desteğe gereksinim duyduğu gruplardandır. Bu öğrencilerin akademik, sosyal ve duygusal katılımının desteklenmesi; tanının bir etiket olarak değil, eğitsel gereksinimleri anlamaya yarayan bir başlangıç noktası olarak ele alınmasını gerektirir.

Bu bölüm iki ana kısımdan oluşmaktadır. **Birinci kısımda** DDB ve DEHB kavramları; tanım, davranışsal özellikler, nedenler, yaygınlık ve eğitim ortamları eğitsel bir bakışla ele alınmaktadır. **İkinci kısımda** ise bu öğrencilerin bütünleştirme ortamlarında desteklenmesine yönelik kanıt temelli müdahale uygulamaları; her biri amaç, uygunluk, uygulama basamakları, öğretmenin dikkat etmesi gereken noktalar ve sınıf içi örneklerle birlikte sunulmaktadır. Bölüm, Türkiye bağlamına

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, senaydm@trabzon.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-7412-5880

KAYNAKÇA

- Achenbach, T. M., & Rescorla, L. A. (2001). Manual for the ASEBA school-age forms & profiles. University of Vermont, Research Center for Children, Youth, & Families.
- American Psychiatric Association. (2022). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed., text rev.; DSM-5-TR). American Psychiatric Association Publishing. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425787>
- Barkley, R. A. (Ed.). (2015). Attention-deficit hyperactivity disorder: A handbook for diagnosis and treatment (4th ed.). Guilford Press.
- Bower, E. M. (1960). Early identification of emotionally handicapped children in school. Charles C. Thomas.
- Cantrell, M. L., Cantrell, R. P., Valore, T. G., Jones, J. M., & Fecser, F. A. (1999). A revisitation of the ecological perspectives on emotional/behavioral disorders: Underlying assumptions and implications for education and treatment. In L. M. Bullock & R. A. Gable (Eds.), The third mini-library series: What works for children and youth with EBD: Linking yesterday and today with tomorrow. Council for Children with Behavioral Disorders.
- Children and Adults with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. (2017). Educational rights for children with ADHD in public schools. National Resource Center on ADHD. <https://chadd.org/wp-content/uploads/2019/12/Educational-Rights-for-Children-2017.pdf>
- Cooper, J. O., Heron, T. E., & Heward, W. L. (2020). Applied behavior analysis (3rd ed.). Pearson.
- Council for Children with Behavioral Disorders. (1987). Definition and identification of students with behavioral disorders [Position paper]. Behavioral Disorders, 13(1), 9-19.
- Çocuklar İçin Özel Gereksemin Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik. (2019, 20 Şubat). Resmi Gazete (Sayı: 30692).
- DuPaul, G. J., & Stoner, G. (2014). ADHD in the schools: Assessment and intervention strategies (3rd ed.). Guilford Press.
- Ercan, E. S., Polanczyk, G., Akyol Ardiç, U., Yüce, D., Karaçetin, G., Tufan, A. E., Tural, Ü., Aksu, H., Aktepe, E., Rodopman Arman, A., Başgöl, S., Bilaç, Ö., Coşkun, M., Çelik, G. G., Karakoç Demirkaya, S., Dursun, B. O., Durukan, İ., Fidan, T., Perdahlı Fiş, N., ... Yıldız, N. (2019). The prevalence of childhood psychopathology in Turkey: A cross-sectional multicenter nationwide study (EPICPAT-T). Nordic Journal of Psychiatry, 73(2), 132-140. <https://doi.org/10.1080/08039488.2019.1574892>
- Erdoğan, F. K., & Karasu, N. (2024). Duygu ve davranış bozukluğu olan bireyler için özgüven becerileri. Ordu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(1), 58-69.
- Erol, N. ve Şimşek, Z. (1998). Çocuk ve gençlerde ruh sağlığı: Yeterlik alanları, davranış ve duygusal sorunların dağılımı. N. Erol, C. Kılıç, M. Ulusoy, M. Keçeci ve Z. Şimşek (Ed.), Türkiye ruh sağlığı profili raporu (s. 25-76). T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Erşan, E. E., Doğan, O., Selma, D., & Sümer, H. (2004). The distribution of symptoms of attention-deficit/hyperactivity disorder and oppositional defiant disorder in school age children in Turkey. European Child & Adolescent Psychiatry, 13(6), 354-361. <https://doi.org/10.1007/s00787-004-0410-y2>
- Forness, S. R., Freeman, S. F. N., Paparella, T., Kauffman, J. M., & Walker, H. M. (2012). Special education implications of point and cumulative prevalence for children with emotional or behavioral disorders. Journal of Emotional and Behavioral Disorders, 20(1), 4-18. <https://doi.org/10.1177/1063426611401624>
- Gresham, F. M., & Elliott, S. N. (2008). Social skills improvement system: Rating scales. Pearson.
- Kauffman, J. M., & Landrum, T. J. (2018). Characteristics of emotional and behavioral disorders of children and youth (11th ed.). Pearson.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018, 7 Temmuz). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği. Resmi Gazete (Sayı: 30471).

- O'Neill, R. E., Albin, R. W., Storey, K., Horner, R. H., & Sprague, J. R. (2015). *Functional assessment and program development for problem behavior* (3rd ed.). Cengage Learning.
- Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (573 Sayılı KHK). (1997, 6 Haziran). Resmi Gazete (Sayı: 23011).
- Polanczyk, G., de Lima, M. S., Horta, B. L., Biederman, J., & Rohde, L. A. (2007). The worldwide prevalence of ADHD: A systematic review and metaregression analysis. *American Journal of Psychiatry*, 164(6), 942-948. <https://doi.org/10.1176/ajp.2007.164.6.942>
- Salari, N., Ghasemi, H., Abdoli, N., Rahmani, A., Shiri, M. H., Hashemian, A. H., Akbari, H., & Mohammadi, M. (2023). The global prevalence of ADHD in children and adolescents: A systematic review and meta-analysis. *Italian Journal of Pediatrics*, 49, 48. <https://doi.org/10.1186/s13052-023-01456-1>
- Sucuoğlu, B., & Kargın, T. (2010). *İlköğretimde kaynaştırma uygulamaları: Yaklaşımlar, yöntemler, teknikler*. Kök Yayıncılık.
- Sugai, G., & Horner, R. H. (2009). Responsiveness-to-intervention and school-wide positive behavior supports: Integration of multi-tiered system approaches. *Exceptionality*, 17(4), 223-237. <https://doi.org/10.1080/09362830903235375>
- Thomas, R., Sanders, S., Doust, J., Beller, E., & Glasziou, P. (2015). Prevalence of attention-deficit/hyperactivity disorder: A systematic review and meta-analysis. *Pediatrics*, 135(4), e994-e1001. <https://doi.org/10.1542/peds.2014-3482>
- Vaughn, S., Bos, C. S., & Schumm, J. S. (2018). *Teaching students who are exceptional, diverse, and at risk in the general education classroom* (7th ed.). Pearson.
- Wehmeyer, M. L., & Field, S. L. (2007). *Self-determination: Instructional and assessment strategies*. Corwin Press.
- Yell, M. L. (2019). *The law and special education* (5th ed.). Pearson.

Bölüm 12

DİL VE KONUŞMA BOZUKLUKLARI VE ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLAR

Fatma Betül ŞENOL¹

Giriş

Dil ve konuşma bozuklukları, öğrencilerin dili anlama ve kullanma becerilerinde ya da konuşmanın akıcılığı, sesi ve artikülasyonu gibi iletişim bileşenlerinde gelişimsel veya sonradan edinilmiş nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan ve iletişim sürecini olumsuz etkileyen yetersizliklerdir. Üstün yeteneklilik ise öğrencilerin akranlarına göre yüksek performans göstermesi ve gelişim alanlarının en az birinde anlamlı derecede yüksek gelişimlerinin olmasıdır. Dil ve konuşma bozuklukları ile üstün yetenekli öğrenciler farklı tanı gruplarını ve özelliklerini içerse de her iki öğrenci grubun bütünleştirme sınıflarında bireysel gereksinimlerinin dikkate alınması gerekmektedir. Bütünleştirme sınıflarında dil ve konuşma bozuklukları ile üstün yetenekli öğrencilerin sosyal katılımının ve sosyal kabulünün artırılmasına yönelik stratejilerin uygulanması gerekmektedir. Ayrıca dil ve konuşma bozukluğu olan öğrencilerin etkili iletişim becerilerini ve üstün yetenekli öğrencilerin yetenekli olduğu alanları ve potansiyellerini geliştirecek uyarlama stratejilerine yer verilmelidir.

Bu bölümde, sırasıyla dil ve konuşma bozukluğu olan öğrenciler ve üstün yetenekli öğrenciler olmak üzere iki ana başlık yer almaktadır. Dil ve Konuşma Bozukluğu olan Öğrenciler başlığı altında Dil ve Konuşma Kavramları, Dil ve Konuşma Bozukluklarının Tanımı, Dil ve Konuşma Bozukluklarının Yaygınlığı, Dil ve Konuşma Bozukluklarına Yol Açan Nedenler, Dil ve Konuşma Bozukluklarının Sınıflandırılması, Dil ve Konuşma Bozukluğu Olan Çocukların Özellikleri, Dil ve Konuşma Bozukluğu Olan Öğrencilerde Bütünleştirmede Kullanılacak Stratejilere yer verilmiştir. Üstün Yetenekli Öğrenciler başlığı altında Üstün Yeteneklilik Kavramı ve Kuramsal Yaklaşımlar, Üstün Yetenekli Öğrencilerin

¹ Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, fbetululu@aku.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-4844-4968

Kaynaklar

- Akar Şengül, E. (2019). *Erken Dil Müdahalesinde Etkileşimli Kitap Okuma Uygulamasının Gelişimsel Dil Gecikmesi Görülen Çocuklar Üzerindeki Etkililiğinin İncelenmesi* [Doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Akarsu, Ö., & Mutlu, B. (2017). Understanding the Gifted Children: The Social and Emotional Problems of Children. *Journal of Duzce University Health Sciences Institute*, 7(2), 112–116.
- Akshoomoff, N., Stiles, J., & Wulfeck, B. (2006). Perceptual organization and visual immediate memory in children with specific language impairment. *Journal of the International Neuropsychological Society*, 12(4), 465–474. <https://doi.org/10.1017/S1355617706060607>
- Aktürk, Ş. K. (2021). *Etkileşim Temelli Dil Müdahale Programının Geliştirilmesi ve Gecikmiş Dil- Konuşması Olan Çocuklarda Etkililiğinin İncelenmesi* [Doktora Tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Alkan Dilbaz, G., Özgelen, S., & Yanpar Yelken, T. (2016). Araştırma Temelli Öğrenmenin Fen ve Teknoloji Dersine Yönelik Tutum ve Araştırma Becerileri Üzerindeki Etkisi. *İlköğretim Online*, 15(2). <https://doi.org/10.17051/10.2016.52134>
- Ambrose, D. (2019). Giftedness in a Context of 21st-Century Globalization. In B. Wallace, D. A. Sisk, & J. Senior (Eds.), *The Sage Handbook of Gifted and Talented Education*. SAGE.
- American Speech-Language-Hearing Association. (1993). *Definitions of communication disorders and variations*. <https://www.asha.org/policy/rp1993-00208/>
- American Speech-Language-Hearing Association [ASHA]. (2007). *Childhood apraxia of speech*. American Speech-Language-Hearing Association.
- Anderson, J. D., Wagovich, S. A., & Hall, N. E. (2006). Nonword repetition skills in young children who do and do not stutter. *Journal of Fluency Disorders*, 31(3), 177–199. <https://doi.org/10.1016/j.jfludis.2006.05.001>
- Aral, N., & Gürsoy, F. (2009). *Özel eğitim gerektiren çocuklar ve özel eğitime giriş*. Morpa.
- Aslantaş, İ. S. (2023). *3-5 Yaş Grubundaki Çocukların Sosyal İletişim Becerilerinin Karşılaştırılması : 3 Grup Örneklemi (Konuşma Sesi Bozukluğu, Akıcısızlık ve Normal Gelişim)* [Yüksek Lisans Tezi]. İstinye Üniversitesi .
- Assouline, S. G. A., Lupkowski-Shoplik, A., & Colangelo, N. (2021). Academic Acceleration. In J. A. Plucker, A. N. Rinn, & M. C. Makel (Eds.), *From Giftedness to Gifted Education Reflecting Theory in Practice* (pp. 1–19). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003235262>
- Ataman, A. (2003). *Özel Gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş [Introduction to children with special needs and special education]*. Gündüz .
- Ayas, M. B. (2020). *Üstün Yeteneklileri Tanılamaya Giriş*. In U. Sak (Ed.), *Üstün Yeteneklilerin Tanımlanması* (pp. 1–14). Vize Akademi.
- Baysal Metin, N., Dağlıoğlu, H. E., & Saranlı, A. G. (2018). *Çocuk Gelişimi Bakış Açısı ile Üstün Yetenekli Çocuklar*. Hedef .
- Bell, S. (2010). Project-Based Learning for the 21st Century: Skills for the Future. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 83(2), 39–43. <https://doi.org/10.1080/00098650903505415>
- Bernstein, D. K., & Tiegerman, F. E. (2009). *Language and communication disorders*. Pearson.
- Bildiren, A. (2018). *Üstün Yetenekli Çocuklar* (4. Baskı). Pegem Akademi.
- Bishop, D. V. M. (2014). *Uncommon Understanding*. Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9781315804699>
- Bishop, D. V. M., Nation, K., & Patterson, K. (2014). When words fail us: insights into language processing from developmental and acquired disorders. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 369(1634), 20120403. <https://doi.org/10.1098/rstb.2012.0403>
- Bishop, D. V. M., Snowling, M. J., Thompson, P. A., & Greenhalgh, T. (2017). Phase 2 of CATALISE: a multinational and multidisciplinary Delphi consensus study of problems with language development: Terminology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 58(10), 1068–1080. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12721>

- Bloom, L. (1980). Language Development, Language Disorders, and Learning Disabilities: LD. *Bulletin of the Orton Society*, 30, 115–133.
- Bloom L. & Lahey M. (1978). *Language development and language disorders*. John Wiley&SonsInc.
- Bowen, C. (2014). *Children's speech sound disorders*. John Wiley & Sons.
- Briggs-Gowan, M. J., Carter, A. S., Skuban, E. M., & Horwitz, S. M. (2001). Prevalence of Social-Emotional and Behavioral Problems in a Community Sample of 1- and 2-Year-Old Children. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 40(7), 811–819. <https://doi.org/10.1097/00004583-200107000-00016>
- Brody, L. E., & Stanley, J. C. (2005). Youths Who Reason Exceptionally Well Mathematically and/or Verbally. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of Giftedness* (Second Edition, pp. 20–37). Cambridge University Press.
- Campbell, T. F., Dollaghan, C. A., Rockette, H. E., Paradise, J. L., Feldman, H. M., Shriberg, L. D., Sabo, D. L., & Kurs-Lasky, M. (2003). Risk Factors for Speech Delay of Unknown Origin in 3-Year-Old Children. *Child Development*, 74(2), 346–357. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.7402002>
- Cantiani, C., Lorusso, M. L., Perego, P., Molteni, M., & Guasti, M. T. (2015). Developmental Dyslexia With and Without Language Impairment: ERPs Reveal Qualitative Differences in Morphosyntactic Processing. *Developmental Neuropsychology*, 40(5), 291–312. <https://doi.org/10.1080/87565641.2015.1072536>
- Carscadden, J., Corsiatto, P., Ericson, L., Illchuk, R., Esopenko, C., Sterner, E., & Oddie, S. D. (2010). A Pilot Study to Evaluate a New Early Screening Instrument for Speech and Language Delays Une étude pilote pour évaluer un nouvel instrument de dépistage des retards de la parole et du langage. *Revue Canadienne d'orthophonie et d'audiologie-Vol*, 34, 87–95.
- Catani, M., & Mesulam, M. (2008). The arcuate fasciculus and the disconnection theme in language and aphasia: History and current state. *Cortex*, 44(8), 953–961. <https://doi.org/10.1016/j.cortex.2008.04.002>
- Catts, H. W., Fey, M. E., Tomblin, J. B., & Zhang, X. (2002). A Longitudinal Investigation of Reading Outcomes in Children With Language Impairments. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 45(6), 1142–1157. [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2002/093\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2002/093))
- Chapman, S. B. (1997). Cognitive-Communication Abilities in Children With Closed Head Injury. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 6(2), 50–58. <https://doi.org/10.1044/1058-0360.0602.50>
- Chilosi, A. M., Brizzolara, D., Lami, L., Pizzoli, C., Gasperini, F., Pecini, C., Cipriani, P., & Zoccolotti, P. (2009). Reading and Spelling Disabilities in Children with and Without a History of Early Language Delay: A Neuropsychological and Linguistic Study. *Child Neuropsychology*, 15(6), 582–604. <https://doi.org/10.1080/09297040902927614>
- Çiyiltepe, M. (2011). Dil ve Kavram Gelişimi. In S. Topbaş (Ed.), *Dil ve Konuşma Gelişiminde Sorunlara Yol Açan Nedenler*. Kök Yayıncılık.
- Clark, B. (2013). *Growing up gifted: Developing the potential of children at school and at home* (8th ed.). Pearson.
- Colangelo, N., Assouline, S. G., & Gross, M. U. M. (2004). *A nation deceived: How schools hold back America's brightest students*. University of Iowa.
- Conti-Ramsden, G., & Botting, N. (2008). Emotional health in adolescents with and without a history of specific language impairment (SLI). *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(5), 516–525. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01858.x>
- Conti-Ramsden, G., Mok, P. L. H., Pickles, A., & Durkin, K. (2013). Adolescents with a history of specific language impairment (SLI): Strengths and difficulties in social, emotional and behavioral functioning. *Research in Developmental Disabilities*, 34(11), 4161–4169. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2013.08.043>
- Czaplewska, E. (2016). Children with Language Disorders or Late Bloomers – the problem of differential diagnosis. *Polish Psychological Bulletin*, 47(3), 258–264. <https://doi.org/10.1515/ppb-2016-0031>

- Dağhoğlu, H. E., & Alemdar, M. (2010). Üstün Yetenekli Bir Çocuğun Ebeveyni Olmak. *Kastamonu Education Journal*, 18(3), 849–860.
- Dai, D. Y. (2018). A History of Giftedness: Paradigms and Paradoxes. In S. I. Pfeiffer (Ed.), *Handbook of Giftedness in Children* (Second Edition, pp. 1–14).
- Davidson, J. E. (2019). Exchanging Giftedness for a Better Gift. In B. Wallace, D. A. Sisk, & J. Senior (Eds.), *The Sage Handbook of Gifted and Talented Education* (pp. 32–46). SAGE.
- Davis, G. A. (2006). *Gifted children and gifted education: a practical guide for teacher and parents*. Great Potential Press, Inc.
- Davis, G., & Rimm, S. (2004). *Education of the gifted and talented* (5th Editio). Pearson Education.
- Dereli, F. (2023). Enderun School: Identification and Education of Gifted and Talented Children. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, (11), 78–92. <https://doi.org/10.53336/rumeli.1260526>
- Diken, İ. H. (2016). *Erken Çocukluk Döneminde Dil Becerilerinin Geliştirilmesi* (5. baskı). Eğiten Kitap.
- Dispaladro, M., Leonard, L. B., Corradi, N., Ruffino, M., Bronte, T., & Facchetti, A. (2013). Visual attentional engagement deficits in children with Specific Language Impairment and their role in real-time language processing. *Cortex*, 49(8), 2126–2139. <https://doi.org/10.1016/j.cortex.2012.09.012>
- DSM. (2013). *APA: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th edition). American Psychiatric Association.
- Edwards, J., Fourakis, M., Beckman, M. E., & Fox, R. A. (1999). Characterizing Knowledge Deficits in Phonological Disorders. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 42(1), 169–186. <https://doi.org/10.1044/jslhr.4201.169>
- Emir, S. (2021). *Üstün Zekalı ve Yetenekliler İçin Program Farklılaştırma*. Vize Akademik.
- Feldhusen, J. F. (2005). Giftedness, Talent, Expertise, and Creative Achievement. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of Giftedness* (Second Edition, pp. 64–79). Cambridge university press.
- Ferguson, S. K. (2009). Affective Education Addressing the Social and Emotional Needs of Gifted Students in the Classroom. In F. A. Karnes & S. M. Bean (Eds.), *Methods and Materials for Teaching the Gifted* (pp. 447–482). Prufrock Press Inc.
- Foley-Nicpon, M., & Kim, J. Y. C. (2018). Identifying and Providing Evidence-Based Services for Twice-Exceptional Students. In S. I. Pfeiffer (Ed.), *Handbook of Giftedness in Children* (pp. 349–362). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-77004-8_20
- Fujiki, M., Brinton, B., & Todd, C. M. (1996). Social Skills of Children With Specific Language Impairment. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 27(3), 195–202. <https://doi.org/10.1044/0161-1461.2703.195>
- Gagne, F. (2005). From Gifts to Talents The DMGT as a Developmental Model. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of Giftedness* (Second Edition, pp. 98–119). Cambridge University Press.
- Gagne, F. (2021). The Integrative Model of Talent Development (IMTD). In M. C. Makel, A. N. Rinn, & J. A. Plucker (Eds.), *From Giftedness to Gifted Education Reflecting Theory in Practice* (pp. 149–182). Routledge.
- Galbraith, J. (2000). *You know your child is gifted when...* Free Spirit Publishing.
- Gallagher, S. A. (2009). Adapting Problem-Based Learning for Gifted Students. In F. A. Karnes & S. M. Bean (Eds.), *Methods and Materials for Teaching the Gifted* (pp. 301–330). Prufrock Press Inc.
- Gardner, H. (1983). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences* (N. Entwistle, Ed.). Basic Books.
- Gerçeker, M., Yorulmaz, İ., & Ural, A. (2000). Ses ve konuşma. *KBB ve Baş Boyun Cerrahisi Dergisi*, 8(1), 71–78.
- Gertner, B. L., Rice, M. L., & Hadley, P. A. (1994). Influence of Communicative Competence on Peer Preferences in a Preschool Classroom. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 37(4), 913–923. <https://doi.org/10.1044/jslhr.3704.913>

- Gordon, E. W., & Bridglall, B. L. (2005). Nurturing Talent in Gifted Students of Color. In J. S. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of Giftedness* (Second Edition).
- Grassinger, R., Porath, M., & Ziegler, A. (2010). Mentoring the gifted: a conceptual analysis. *High Ability Studies*, 21(1), 27–46. <https://doi.org/10.1080/13598139.2010.488087>
- Gross, M. U. M. (2004). *Exceptionally Gifted Children*. RoutledgeFalmer.
- Hailpern, J., Danilevsky, M., Harris, A., Karahalios, K., Dell, G., & Hengst, J. (2011). ACES: promoting empathy towards aphasia through language distortion emulation software. *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, 609–618. <https://doi.org/10.1145/1978942.1979029>
- Hoff, E. (2006). How social contexts support and shape language development. *Developmental Review*, 26(1), 55–88. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2005.11.002>
- Johnson, C. J., Beitchman, J. H., & Brownlie, E. B. (2010). Twenty-Year Follow-Up of Children With and Without Speech-Language Impairments: Family, Educational, Occupational, and Quality of Life Outcomes. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 19(1), 51–65. [https://doi.org/10.1044/1058-0360\(2009/08-0083\)](https://doi.org/10.1044/1058-0360(2009/08-0083))
- Kaplan, S. N. (2009). Layering Differentiated Curricula for the Gifted and Talented. In F. A. Karnes & S. M. Bean (Eds.), *Methods and Materials for Teaching the GIFTED* (pp. 107–136). Prufrock Press Inc.
- Kardaş, B., Kardaş, Ö., & Erermiş, H. S. (2019). Konuşma (iletişim) bozukluklarında prognoz, prognostik faktörler ve erken tedavinin etkisi. In *Çocuk ve Gençlik Çağı Ruhsal Hastalıklarında İzlem ve Süreç: Prognostik Faktörler ve Erken Tedavi Yaklaşımlarının Etkisi* (1. Baskı, pp. 46–52). Türkiye Klinikler.
- Karolyi, C., & Winner, E. (2005). Extreme Giftedness. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of Giftedness* (Second Edition, pp. 377–394). Cambridge University Press.
- Kayhan, N. (2025). Dil ve Konuşma Bozukluğu Olan Öğrenciler İçin Öğretimsel Uyarlamalar. In M. Eldeniz Çetin & M. Yavuz (Eds.), *Özel Gereksinimli Öğrencilere Yönelik Öğretimsel Uyarlamalara* (pp. 327–362). Eğiten Kitap.
- Kılıç, M. A. (2000). Konuşma ve Dil Bozuklukları. *KBB Hastalıklarında Mezuniyet Sonrası Eğitim Toplantısı*, 1–15.
- Korkmaz B. (2005). *Dil ve beyin: çocuklarda dil ve konuşma bozuklukları*. Yüce Yayım.
- Kösa, H. (2026). *Konuşma Bozukluklarında Sosyokültürel Etkiler* [Yüksek Lisans Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Koshy, V. (2002). *Teaching Gifted Children 4-7 A Guide for Teachers*. David Fulton Publishers.
- Krueger, B. I. (2019). Eligibility and Speech Sound Disorders: Assessment of Social Impact. *Perspectives of the ASHA Special Interest Groups*, 4(1), 85–90. https://doi.org/10.1044/2018_PERS-SIG1-2018-0016
- Kummer, A. W. (2021). Speech and Resonance Disorders Secondary to Cleft Lip/Palate (CLP). In *Global Cleft Care in Low-Resource Settings* (pp. 405–418). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-59105-2_28
- KURU, O., & GÜNEŞ, F. (2017). Akıcı Konuşma Problemi Yaşayan İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Konuşma Becerilerinin Geliştirilmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 33–47. <https://doi.org/10.17556/erziefd.290811>
- Kurup, A., Basu, A., Chandra, A., Jayan, P., Nayar, S., Jain, G. C., & Rao, A. G. (2013). *An Introductory Reading on Giftedness in Children*.
- Laake, L. M., & Bridgett, D. J. (2014). Happy babies, chatty toddlers: Infant positive affect facilitates early expressive, but not receptive language. *Infant Behavior and Development*, 37(1), 29–32. <https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2013.12.006>
- Leana Taşcılar, M. Z., Özyaprak, M., Gücyeter Ş., Kanlı E., & Camcı Erdoğan S. (2014). Üstün zekâlı ve yetenekli çocuklarda mükemmeliyetçiliğin değerlendirilmesi. *HAYEF Journal of Education*, 11(1), 31–45.

- Lee, K. M., & O l e n c h a k, F. R. (2019). Accepting Exceptionality: Giftedness and ADHD. In B. Wallace, D. A. Sisk, & J. Senior (Eds.), *The SAGE Handbook of Gifted and Talented Education* (pp. 129–143). SAGE.
- Lewis, B. A., Freebairn, L., Tag, J., Ciesla, A. A., Iyengar, S. K., Stein, C. M., & Taylor, H. G. (2015). Adolescent Outcomes of Children With Early Speech Sound Disorders With and Without Language Impairment. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 24(2), 150–163. https://doi.org/10.1044/2014_AJSLP-14-0075
- Marrus, N., & Hall, L. (2017). Intellectual disability and language disorder. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, 26(3), 539–554.
- Maviş, İ. (2008). Dil ve Konuşma Bozukluğu Olan Öğrenciler. In İ. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gerek-sinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim* (pp. 297–329). Pegem AKademi.
- Mazlum, E. S. (2022). 48-72 Ay Arasındaki Dil ve Konuşma Bozukluğu Olan Ve Olmayan Çocukların Sosyal Becerilerinin İncelenmesi [Yüksek Lisans Tezi]. Kapadokya Üniversitesi.
- McCroskey, J. C. (2009). Communication apprehension: What have we learned in the last four decades. *Human Communication*, 12(2), 157–171.
- Mönks, F. J., & Katzko, M. W. (2005). Giftedness and Gifted Education. In R. J. STERNBERG & J. E. DAVIDSON (Eds.), *Conceptions of Giftedness* (pp. 187–200). cambridge university press.
- Morgan, A. T., Murray, E., & Liégeois, F. J. (2018). Interventions for childhood apraxia of speech. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 2019(8). <https://doi.org/10.1002/14651858.CD006278.pub3>
- Mueller, C. E., & Winsor, D. L. (2018). Depression, suicide, and giftedness: Disentangling risk factors, protective factors, and implications for optimal growth. In S. I. Pfeiffer (Ed.), *Handbook of giftedness in children* (pp. 255–284). Springer.
- National Institute on Deafness and Other Communication Disorders- NIDCD. (2022). *Developmental Language Disorder*. National Institute on Deafness and Other Communication Disorders.
- Neihart, M., Reis, S., Robinson, N. M., & Moon, S. M. (2021). *The social and emotional development of gifted children: What do we know?* Routledge.
- Norbury, C. F., Gooch, D., Wray, C., Baird, G., Charman, T., Simonoff, E., Vamvakas, G., & Pickles, A. (2016). The impact of nonverbal ability on prevalence and clinical presentation of language disorder: evidence from a population study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 57(11), 1247–1257. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12573>
- Oakhill, J., & Kyle, F. (2000). The Relation between Phonological Awareness and Working Memory. *Journal of Experimental Child Psychology*, 75(2), 152–164. <https://doi.org/10.1006/jecp.1999.2529>
- Oğuz, Ö., Özkaraalp, İ., Erim, A., İnan, R., & Başaran, Ş. N. (2016). Çocukluk Çağı Dil Bozuklukları Değerlendirme ve Müdahalesinde Türkiye ve Amerikanın Karşılaştırılması. *Dil Konuşma Ve Yutma Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 146–173.
- O'Hare, A., & Bremner, L. (2016). Management of developmental speech and language disorders: Part 1. *Archives of Disease in Childhood*, 101(3), 272–277. <https://doi.org/10.1136/archdisc-hild-2014-307394>
- Owens, R. E. (2016). *Language Development: An Introduction*. Pearson.
- Passy, J. (2010). *Cued Articulation: Consonants and Vowels*. ACER Press.
- Paul, R. (2001). *Language disorders from infancy through adolesences. Assessment and intervention* (2nd edition). Mosby.
- Paul-Brown, D., & Ricker, J. H. (2003). Evaluating and treating communication and cognitive disorders: Approaches to referral and collaboration for speech-language pathology and clinical neuropsychology. *ASHA Supplement*, 23, 47–58.
- Pfeiffer, S. I. (2015). *Essentials of Gifted Assessment*. Wiley.
- Porter, L. (2005). *Gifted young children* (2nd ed.). pen University Press.
- Preckel, F., Vock, M., & Olszewski-Kubilius, P. (2024). *Giftedness and talent: What educators and psychologists need to know*. Hogrefe Publishing.

- Prelock, P. A., & Hutchins, T. L. (2018). Children with Specific Language Impairment. In *Clinical Guide to Assessment and Treatment of Communication Disorders . Best Practices in Child and Adolescent Behavioral Health Care* (pp. 53–64). https://doi.org/10.1007/978-3-319-93203-3_6
- Reis, S. M., & Sullivan, E. E. (2009). Characteristics of Gifted Learners Consistently Varied; Refreshingly Diverse. In F. A. Karnes & S. M. Bean (Eds.), *Methods and Materials for Teaching the Gifted* (pp. 3–36). Prufrock Press Inc.
- Renzulli, J. S. (2009). The Three-Ring Conception of Giftedness A Developmental Model for Promoting Creative Productivity. In J. S. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of Giftedness* (2nd edition). Cambridge University Press.
- Renzulli, J. S., & Reis, S. M. (1997). *The schoolwide enrichment model: A how-to guide for educational excellence*. Creative Learning Press.
- Renzulli, J. S., & Reis, S. M. (2019). Engineering the Schoolwide Enrichment Model: A Case Study of the Process of Change in Education. In B. Wallace, D. A. Sisk, & J. Senior (Eds.), *The SAGE Handbook of Gifted and Talented Education* (pp. 234–245). SAGE Publications Ltd.
- Renzulli, J. S., & Reis, S. M. (2021). Schools Are Places for Talent Development. In J. A. Plucker, A. N. Rinn, & M. C. Makel (Eds.), *From giftedness to gifted education reflecting theory in practice* (pp. 21–42). Routledge.
- Ribeiro, L. A., Zachrisson, H. D., Schjolberg, S., Aase, H., Rohrer-Baumgartner, N., & Magnus, P. (2011). Attention problems and language development in preterm low-birth-weight children: Cross-lagged relations from 18 to 36 months. *BMC Pediatrics*, 11(1), 59. <https://doi.org/10.1186/1471-2431-11-59>
- Riley, T. L. (2009). Teaching Gifted and Talented Students in Regular Classrooms. In F. A. Karnes & S. M. Bean (Eds.), *Methods and Materials for Teaching the GIFTED* (pp. 631–668). Prufrock Press Inc.
- Rimm, S., Siegle, D., & Davis, G. (2017). *Education of the gifted and talented* (7th ed.). Pearson.
- Robinson, A., Shore, B., & Enersen, D. (2007). *Best Practices in Gifted Education: An Evidence-Based Guide*. Routledge.
- Robinson, W., & Campbell, J. (2010). *Effective Teaching in Gifted Education Using a whole school approach*. Routledge.
- Roseberry-McKibbin, C. (2007). *Introduction to language disorders in children: A multicultural approach*. Ally & Bacon.
- Şahin, F. M. (2015). *Okulöncesi Çocukların Dil ve Konuşma Özelliklerinin Taranması* [Yüksek Lisans Tezi]. Başkent Üniversitesi.
- Sak, U. (2022). *Üstün Zekalılar Özellikleri Tanılanmaları Eğitimleri*. Vize Akademik.
- Şan, İ., & Öztürk, B. (2021). *Odyoloji’de Artikülasyon ve Fonoloji*. Akademisyen Kitabevi.
- Schuele, C. M. (2004). The impact of developmental speech and language impairments on the acquisition of literacy skills. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 10(3), 176–183. <https://doi.org/10.1002/mrdd.20014>
- Seney, R. W. (2009). Process Skills and the Gifted Learner. In F. A. Karnes & S. M. Bean (Eds.), *Methods and Materials for Teaching the Gifted* (pp. 137–156). Prufrock Press Inc.
- Şenol, F. B. (2024). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Drama. In Aral N., Can Yaşar M., & Sağlam M. (Eds.), *Sanat ve Yaratıcılık* (pp. 552–572). Hedef.
- Şenol, F. B. (2025). Üstün Yetenekli Öğrencilere Yönelik Uyarlamalar. In M. ELDeniz Çetin & M. Yavuz (Eds.), *Öğretimsel Uyarlamalar Özel Gereksinimli Öğrencilere Yönelik* (pp. 361–384). Eğiten Kitap.
- Şenol, F. B., & Koca, S. (2020). Üstün yetenekli çocukların ve annelerinin mükemmeliyetçilik düzeylerinin incelenmesi. In H. Dedeoğlu, M. Riedler, & M. Turan (Eds.), *The Thirteenth International Congress of Educational Research* (pp. 119–128). Turkish Educational Research Association & Hatay Mustafa Kemal University.
- Shaughnessy, M. F., Jausovec, N., & Lehtonen, K. (1993). The concept of giftedness. In *giftedness and school: New Issues And Challenges* (Cropley, A. J., pp. 5–15). Pergamon Press.

- Shriberg, L. D., Fourakis, M., Hall, S. D., Karlsson, H. B., Lohmeier, H. L., McSweeney, J. L., Potter, N. L., Scheer-Cohen, A. R., Strand, E. A., Tilkens, C. M., & Wilson, D. L. (2010). Extensions to the Speech Disorders Classification System (SDCS). *Clinical Linguistics & Phonetics*, 24(10), 795–824. <https://doi.org/10.3109/02699206.2010.503006>
- Sices, L., Taylor, H. G., Freebairn, L., Hansen, A., & Lewis, B. (2007). Relationship Between Speech-Sound Disorders and Early Literacy Skills in Preschool-Age Children: Impact of Comorbid Language Impairment. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 28(6), 438–447. <https://doi.org/10.1097/DBP.0b013e31811ff8ca>
- Siegle, D. (2018). Understanding Underachievement. In S. I. Pfeiffer (Ed.), *Handbook of Giftedness in Children* (Second Edition, pp. 285–297). Springer.
- Silverman, L. K. (1993). *Counseling the Gifted and Talented*. Love Publishing .
- Silverman, L. K. (1994). The moral sensitivity of gifted children and the evolution of society. *Roeper Review*, 17(2), 110–116. <https://doi.org/10.1080/02783199409553636>
- Silverman, L. K. (2002). Asynchronous development . In M. Neihart, S. M. Reis, N. M. Robinson, & S. Moon (Eds.), *The Social and Emotional Development of Gifted Children What Do We Know?* Proforck Press.
- Smutny, J. F. (1998). *The Young Gifted Child: Potential and Promise*. Hampton Press.
- Smutny, J. F. (2000). *Teaching Young Gifted Children in the Regular Classroom*. ERIC Digest E595. Reston, VA : ERIC Clearinghouse on Disabilities and Gifted Education, 2000 <https://eric.ed.gov/?Id=ED445422>.
- St Clair, M. C., Forrest, C. L., Yew, S. G. K., & Gibson, J. L. (2019). Early Risk Factors and Emotional Difficulties in Children at Risk of Developmental Language Disorder: A Population Cohort Study. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 62(8), 2750–2771. https://doi.org/10.1044/2018_JSLHR-L-18-0061
- St Clair, M. C., Pickles, A., Durkin, K., & Conti-Ramsden, G. (2011). A longitudinal study of behavioral, emotional and social difficulties in individuals with a history of specific language impairment (SLI). *Journal of Communication Disorders*, 44(2), 186–199. <https://doi.org/10.1016/j.jcomdis.2010.09.004>
- Stambaugh, T., & VanTassel-Baska, J. (2021). Aligning curriculum for the gifted with content standards and state assessments. In *Content-based curriculum for high-ability learners* (pp. 485–503). Routledge.
- Stanovich, K. E. (2009). Matthew Effects in Reading: Some Consequences of Individual Differences in the Acquisition of Literacy. *Journal of Education*, 189(1–2), 23–55. <https://doi.org/10.1177/0022057409189001-204>
- Stanton-Chapman, T. L., Chapman, D. A., Bainbridge, N. L., & Scott, K. G. (2002). Identification of early risk factors for language impairment. *Research in Developmental Disabilities*, 23(6), 390–405. [https://doi.org/10.1016/S0891-4222\(02\)00141-5](https://doi.org/10.1016/S0891-4222(02)00141-5)
- Stephens, K. R. (2018). Applicable Federal and State Policy, Law, and Legal Considerations in Gifted Education. In S. I. Pfeiffer (Ed.), *Handbook of Giftedness in Children* (Second Edition, pp. 163–182). Springer.
- Sternberg, R. J., & Kaufman, S. B. (2018a). Theories and Conceptions of Giftedness. In S. I. Pfeiffer (Ed.), *Handbook of Giftedness in Children* (Second Edition, pp. 29–49). Springer.
- Sternberg, R. J., & Kaufman, S. B. (2018b). Theories and Conceptions of Giftedness. In S. I. Pfeiffer (Ed.), *Handbook of Giftedness in Children* (Second Edition, pp. 29–47). Springer.
- Stoel-Gammon, C. (2011). Relationships between lexical and phonological development in young children. *Journal of Child Language*, 38(1), 1–34. <https://doi.org/10.1017/S0305000910000425>
- Strip, C. A., & Hirsch, G. (2000). *Helping gifted children soar: A practical guide for parents and teachers*. Great Potential Press.
- Sunderajan, T., & Kanhere, S. (2019). Speech and language delay in children: Prevalence and risk factors. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 8(5), 1642. https://doi.org/10.4103/jfmpc.jfmpc_162_19

- Tadihan Özkan, E., & Sariyer, M. N. (2018). Dil ve Konuşma Bozukluğu Olan Öğrenciler. In A. Cavkaytar & D. T. Ersan (Eds.), *Özel Eğitim ve Kaynaştırma* (pp. 111–140). Eğitim Kitap.
- Terman. (1925). *Mental and Physical Traits of a Thousand Gifted Children: Genetic Studies of Genius* (Vol. 1). Stanford University Press.
- Thakur, S., Kale, A., & Swami, T. (2023). Classification of speech disorders. *World Journal of Pharmaceutical and Medical Research*, 9(2), 55–58.
- Tolan, S. S. (2019). Profoundly Gifted: Outliers among the Outliers. In B. Wallace, D. A. Sisk, & J. Senior (Eds.), *The SAGE Handbook of Gifted and Talented Education* (pp. 105–116). SAGE Publications.
- Tomblin, J. B. (2014). Educational and Psychosocial Outcomes of Language Impairment in Kindergarten. In J. B. Tomblin & M. A. Nippold (Eds.), *Understanding Individual Differences In Language Development Across The School Years* (pp. 166–203). Psychology Press.
- Tomblin, J. B., Records, N. L., Buckwalter, P., Zhang, X., Smith, E., & O'Brien, M. (1997). Prevalence of Specific Language Impairment in Kindergarten Children. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 40(6), 1245–1260. <https://doi.org/10.1044/jslhr.4006.1245>
- Tomlinson, C. A. (2001). Differentiated Instruction in the Regular Classroom: What Does It Mean? How Does It Look? *Understanding Our Gifted*, 14(1), 3–6.
- Topbaş, S. (2015). Sesbilgisel gelişim. In *Dil ve Kavram Gelişimi* (pp. 75–101). Kök Yayıncılık.
- Topbaş, S., Özdemir, S., Tunçer, M., Güven, S., Ünal, Ö., St Louis, K. O., & Topbaş, O. (2011). *Kekelemelik İçin Terapi ve İnternet Ortamında Topluluk Temelli Özyardım Destek Grupları Oluşturma Çalışması (Proje e-ÖZYARDEP)*. Maya Akademi.
- Turan, F. (2015). Dil ve Konuşma Bozuklukları. In E. N. Metin & A. İ. Yükselen (Eds.), *Özel Gerek-sinimli Çocuklar ve Kaynaştırma* (pp. 465–480). Hedef Yayıncılık.
- Uluğ, M. (2012). Konuşma işlevi ve konuşma bozuklukları. *Studies in Psychology*, 16, 141–150.
- Urban, K. S. (1992). Fostering Giftedness. In A. J. CROPLEY (Ed.), *Giftedness and School: New Issues And Challenges* (pp. 31–49). Pergamon Press.
- Valera-Pozo, M., Adrover-Roig, D., Pérez-Castelló, J. A., Sanchez-Azanza, V. A., & Aguilar-Medavilla, E. (2020). Behavioral, Emotional and School Adjustment in Adolescents with and without Developmental Language Disorder (DLD) Is Related to Family Involvement. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(6), 1949. <https://doi.org/10.3390/ijerph17061949>
- Volkers, N. (2018). Diverging Views on Language Disorders. *The ASHA Leader*, 23(12), 44–53. <https://doi.org/10.1044/leader.FTR1.23122018.44>
- Vugs, B., Cuperus, J., Hendriks, M., & Verhoeven, L. (2013). Visuospatial working memory in specific language impairment: A meta-analysis. *Research in Developmental Disabilities*, 34(9), 2586–2597. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2013.05.014>
- Vugs, B., Hendriks, M., Cuperus, J., & Verhoeven, L. (2014). Working memory performance and executive function behaviors in young children with SLI. *Research in Developmental Disabilities*, 35(1), 62–74. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2013.10.022>
- Wang, C.-H., Lin, Hsieh, Chen, Huang, & Tung. (2013). Sensory integration dysfunction affects efficacy of speech therapy on children with functional articulation disorders. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, 87. <https://doi.org/10.2147/NDT.S40499>
- Wankoff, L. S. (2011). Warning Signs in the Development of Speech, Language, and Communication: When to Refer to a Speech-Language Pathologist. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 24(3), 175–184. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6171.2011.00292.x>
- Winner, E. (1996). *Gifted children: Myths and realities*. Basic Books.
- Yaman, S., & Yaman, H. (2026). Dil ve Kültür Bağlamında Türkçede Dil-Konuşma Bozukluğu ve Engelliliği. *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*, 21(1), 130–148. <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1814239>

- Yang, H.-C., & Gray, S. (2017). Executive Function in Preschoolers with Primary Language Impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 60(2), 379–392. https://doi.org/10.1044/2016_JSLHR-L-15-0267
- Yıldız, E. (2026). *Ekran Maruziyetinin 1-4 Yaş Arası Çocukların Dil Gelişimi üzerine Etkilerinin Bayley-4 Ölçeği ile Değerlendirilmesi ve Ebeveynlerin Farkındalık, Tutum Ve Davranışlarının İncelenmesi* [Tıpta uzmanlık tezi]. SAĞLIK BİLİMLERİ ÜNİVERSİTESİ.
- Zan, B. (2005). *Dil ve konuşma bozuklukları*. Morpa.
- Ziegler, A. (2005). The Actiotope Model of Giftedness. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of Giftedness* (Second Edition, pp. 411–436). CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS.
- Zubrick, S. R., Taylor, C. L., Rice, M. L., & Slegers, D. W. (2007). Late Language Emergence at 24 Months: An Epidemiological Study of Prevalence, Predictors, and Covariates. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 50(6), 1562–1592. [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2007/106\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2007/106))

Bölüm 13

FİZİKSEL YETERSİZLİK, ÇOKLU YETERSİZLİK VE BÜTÜNLEŞTİRME

Müzeyyen ELDENİZ ÇETİN¹

Giriş

Fiziksel yetersizliği ve çoklu yetersizliği olan öğrencilerin eğitiminde, öğrencilerin bireysel gereksinimlerini dikkate alan, eğitim ortamlarına etkin katılımlarını destekleyen ve eğitimde fırsat eşitliğini gözetten uygulamalar büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda bütünleştirme, öğrencilerin yalnızca akranlarıyla aynı eğitim ortamında bulunmalarını değil, uygun destekler ve gerekli düzenlemeler sağlanarak öğrenme sürecine aktif biçimde katılmalarını amaçlayan temel bir eğitim yaklaşımıdır. Bu bölümde, fiziksel yetersizlik ve çoklu yetersizlik kavramları açıklanmakta, bu öğrenci grubunun özellikleri ele alınmakta ve bütünleştirme uygulamalarının önemi ile başarılı bir bütünleştirme süreci için dikkate alınması gereken temel ilkeler değerlendirilmektedir.

1. Fiziksel yetersizlik ve Çoklu yetersizlik

1.1. Fiziksel yetersizlik

1.1.1. Tanım

Özel eğitim alanı içinde yer alan yetersizlik gruplarından biri de kas, iskelet, eklem ya da sinir sisteminin işlevlerindeki bozulmalar sonucunda bireyin hareket etme, günlük yaşam becerilerini yerine getirme ve eğitim ortamlarından yararlanma kapasitesinin olumsuz etkilendiği fiziksel yetersizlik grubudur. Fiziksel yetersizlik, bireyin motor işlevlerini olumsuz etkileyerek hareket yeteneğini ve günlük yaşam aktivitelerine bağımsız katılımını kısıtlayan, geçici ya da kalıcı yapısal ve/veya işlevsel bozukluklar olarak tanımlanmaktadır (Güngördü ve Şen, 2025). Başka bir tanımda ise, sinir sistemi hasarları, hastalıklar, travmalar veya genetik etkenler

¹ Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, eldeniz_m@ibu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-9231-7344

Kaynakça

- Al Syifa, W., & Hadi, E. N. (2023). Determinants of quality of life on persons with physical disability: Literature review. *Journal of Social Research*, 2(6), 1786-1795. <https://doi.org/10.55324/josr.v2i6.914>
- Asola, E. F., & Obiakor, F. E. (2016). Inclusion of students with physical disabilities and other health impairments. *General and Special Education Inclusion in an Age of Change: Impact on Students with Disabilities Advances in Special Education*, 31(1), 199-212. <https://doi.org/10.1108/S0270-401320160000031013>
- Aydın, S., Güneysu, İ., & Eser, B. (2025). Bedensel engelli bireylerde psikopatolojinin bilişsel ve üstbilişsel belirleyicileri: Sağlıklı kontrol grubuyla karşılaştırmalı bir çalışma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 36, 460-467. <https://doi.org/10.5080/u27562>
- Aykanat Girgin, B., & Balcı, S. (2015). Fiziksel engelli çocuk ve ailesinin evde bakım gereksinimi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(2), 305-317.
- Bahçivancıoğlu-Yazıcı, A., & Akçin, N. (2014). Çoklu yetersizliği olan çocukların annelerinin çocuklarının gelişimlerine ilişkin görüşlerinin betimlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 335-356. <https://izlik.org/JA98WW69AJ>
- Birleşmiş Milletler. (1948). *İnsan hakları evrensel bildirgesi*. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
- Birleşmiş Milletler. (1989). *Çocuk haklarına dair sözleşme*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
- Birleşmiş Milletler. (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>
- Blencowe, H., Lee, A. C. C., Cousens, S., Bahalim, A., Narwal, R., Zhong, N., Chou, D., Say, L., Modi, N., Katz, J., Vos, T., Marlow, N., & Lawn, J. E. (2013). Preterm birth-associated neurodevelopmental impairment estimates at regional and global levels for 2010. *Pediatric Research*, 74(S1), 17-34. <https://doi.org/10.1038/pr.2013.204>
- Brown, F. E., Donnell, J. M., & Snell, M. E. (2020). *Instruction of students with severe disabilities* (9. baskı). Pearson.
- Browning, N. (2002). Literacy of children with physical disabilities: A literature review. *Canadian Journal of Occupational Therapy*, 69(3), 176-182. <https://doi.org/10.1177/000841740206900308>
- Carter, E. W., Asmus, J., Moss, C. K., Amirault, K., Biggs, E., Bolt, D., ... & Weir, K. (2016). Randomized evaluation of peer support arrangements to support the inclusion of high school students with severe disabilities. *Exceptional Children*, 82(2), 209-233.
- CAST. (2024). *CAST evrensel öğrenme tasarımı yönergeleri sürüm 3.0*. <https://udlguidelines.cast.org>
- Centers for Disease Control and Prevention. (2025). *Preventing birth defects*. <https://www.cdc.gov/birth-defects/prevention/index.html>
- Dillon, S., Armstrong, E., Goudy, L., Reynolds, H., & Scurry, S. (2021). Improving special education service delivery through interdisciplinary collaboration. *Teaching Exceptional Children*, 54(1), 36-43.
- Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring inclusive pedagogy. *British Educational Research Journal*, 37(5), 813-828. <https://doi.org/10.1080/01411926.2010.501096>
- Friend, M. (2011). *Special education: Contemporary perspective for school professionals* (3. baskı). Pearson Education, Inc.
- Gargiulo, R. M. (2010). *Special education in contemporary society: An introduction to exceptionality* (4. baskı). SAGE Publications.
- Güngördü, N., & Şen, R. (2025). *Bedensel yetersizlik*. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Haakma, I., de Boer, A. A., van Esch, S., Minnaert, A. E. M. G., & van der Putten, A. A. J. (2021). Inclusion moments for students with profound intellectual and multiple disabilities in mainstream schools: The teacher assistant's role in supporting peer interactions. *European Journal of Special Needs Education*, 36(2), 231-247. <https://doi.org/10.1080/08856257.2021.1901374>

- Hallahan, D. P., Kauffman, J. M., & Pullen, P. C. (2022). *Exceptional learners: An introduction to special education* (15. baskı). Pearson.
- Heward, W. L. (2009). *Exceptional children: An introduction to special education* (International ed.). Pearson Education.
- Heward, W. L., Alber-Morgan, S. R., & Konrad, M. (2022). *Exceptional children: An introduction to special education* (12. baskı). Pearson.
- Holland, K., Haeege, J. A., Zhu, X., & Bobzien, J. (2023). "Everybody wants to be included": Experiences with 'inclusive' strategies in physical education. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 35(2), 273–293. <https://doi.org/10.1007/s10882-022-09852-x>
- İşitan Kılıç, D., & Şafak, P. (2023). Determining the evaluation methods used by special education teachers working with individuals with multiple disabilities. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 1340-1360. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2023..-1194520>
- İnce, M., Kılıç, Y., & Şafak, P. (2023). Özel eğitim öğretmenlerinin alternatif destekleyici iletişim sistemlerine (ADİS) ilişkin görüş ve önerileri. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 6(2), 654-673. <http://doi.org/10.33400/kuje.1340217>
- Janney, R. E., & Snell, M. E. (2006). Modifying schoolwork in inclusive classrooms. *Theory Into Practice*, 45(3), 215–223. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4503_3
- Kaşoturacak, E., & Pek, H. (2024). Fiziksel engelli adolesanların depresyon, anksiyete ve stres durumu ile yaşam kalitesi algıları arasındaki ilişki. *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(3), 47-66. <https://doi.org/10.48124/husagbilder.1535899>
- Kauffman, J. M., & Hallahan, D. P. (2005). *Special education: What it is and why we need it*. Allyn & Bacon.
- Kennedy, C. H., & Horn, E. M. (2004). *Including students with severe disabilities*. Pearson.
- Kirk, S. A., Gallagher, J. J., Anastasiow, N. J., & Coleman, M. R. (2006). *Educating exceptional children* (11. baskı). Houghton Mifflin Company.
- Kleinert, J. O., Kearns, J. F., Page, J. L., & Kleinert, H. L. (2023). Promising strategies for teaching augmentative and alternative communication in inclusive educational settings: A systematic review. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 54(4), 1333–1357. https://doi.org/10.1044/2023_LSHSS-22-00178
- Konar, N., & Şanal, A. (2019). Bedensel engellilik, egzersiz, fiziksel aktivite, hareketlilik, oyun ve sporla ilgili lisansüstü çalışmaların anabilim dallarına göre çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. 3. *Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Kongresi Tam Metin Kitabı* içinde.
- Korolek, K., Ward, K., Lamb, H., McBride, C. B., Bailey, K., & Pelletier, C. (2025). Inclusion as a facilitator of social and physical activity for people with physical disabilities. *Disabilities*, 5, 78. <https://doi.org/10.3390/disabilities5030078>
- Koster, M., Nakken, H., Pijl, S. J., van Houten, E., & van Houten-van den Bosch, E. J. (2009). Being part of the peer group: A literature study focusing on the social dimension of inclusion in education. *International Journal of Inclusive Education*, 13(2), 117–140. <https://doi.org/10.1080/13603110701284680>
- Lin, J., Xu, X., Li, C., Kendrick, T., & He, W.-Q. (2024). Multiple developmental disabilities among American children: Prevalence and secular trends 2016–2022. *Public Health*, 237, 22–29. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2024.08.027>
- London School of Economics and Political Science. (2018). *Good practice guide: Inclusive teaching for students with physical & mobility impairments*. <https://info.lse.ac.uk/staff/divisions/academic-registrars-division/student-services/assets/documents/Good-Practice-Guide-Inclusive-Teaching-for-Students-with-Physical-and-Mobility-Impairments.pdf>
- Mednick, M. (2007). *Supporting children with multiple disabilities*. Continuum International Publishing Group.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (1973). 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1739&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. Resmi Gazete (Sayı: 30471). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>
- Mohamad Salleh, N., & Mohd. Ali, M. (2010). Students with visual impairments and additional disabilities. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 7(C), 714–719. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.10.097>
- Mu, K., Siegel, E. B., & Allinder, R. M. (2000). Peer interactions and sociometric status of high school students with moderate or severe disabilities in general education classrooms. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 25(3), 142–152. <https://doi.org/10.2511/rpsd.25.3.142>
- Novak, I., Morgan, C., Adde, L., Blackman, J., Boyd, R. N., Brunstrom-Hernandez, J., ... & Badawi, N. (2017). Early, accurate diagnosis and early intervention in cerebral palsy: Advances in diagnosis and treatment. *JAMA Pediatrics*, 171(9), 897–907. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2017.1689>
- Olson, A. J., Leko, M. M., & Roberts, C. A. (2016). Providing students with severe disabilities access to the general education curriculum. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 41(3), 143–157. <https://doi.org/10.1177/1540796916651975>
- Orellove, F. P., Sobsey, D., & Silberman, R. K. (2020). *Educating children with multiple disabilities: A collaborative approach* (5. baskı). Paul H. Brookes Publishing.
- Petitpierre, G., Wolf, D., Dietrich, A., Benz, M., & Adler, J. (2007). Integration of education and care given to children with profound multiple disabilities in Switzerland. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 4(2), 141–151.
- Petry, K., & Maes, B. (2007). Description of the support needs of people with profound multiple disabilities using the 2002 AAMR system: An overview of literature. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 42(2), 130–143.
- Rudelic, A. A. (2012). *An analysis of teaching methods for children who are deaf with multiple disabilities* (Yayımlanmamış bitirme projesi). Washington University School of Medicine. https://digitalcommons.wustl.edu/pacs_capstones/654/
- Sardohan, E. (2011). *İlköğretimde birden fazla yetersizliğe sahip öğrencilerin etkili kaynaştırılmalarında destek hizmetleriyle ilgili öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Sardohan Yıldırım, A. E., & Akçamete, A. G. (2019). Çoklu engelli çocuğu olan ebeveynlerin ihtiyaçlarını karşılamak için aile merkezli bir eğitim modeli önerisi. *Uluslararası Erken Çocukluk Özel Eğitim Dergisi*, 11(2), 168–182. <https://doi.org/10.20489/intjces.670476>
- Schalock, R. L., Luckasson, R., & Tassé, M. J. (2021). *Intellectual disability: Definition, diagnosis, classification, and systems of supports* (12. baskı). American Association on Intellectual and Developmental Disabilities.
- Scott, S. S., McGuire, J. M., & Foley, T. E. (2003). Universal design for instruction: A framework for anticipating and responding to disability and other diverse learning needs in the college classroom. *Equity & Excellence in Education*, 36(1), 40–49. <https://doi.org/10.1080/10665680303502>
- Sedláčková, D., Kantor, J., Belkin, L., Marečková, J., Smrčková, A., Du, J., Li, J., Svobodová, Z., & Munn, Z. (2025). The experiences of students with physical disabilities in inclusive education: A qualitative systematic review. *Educational Research Review*, 49, 100715. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2025.100715>
- Sharma, U. (2019). Teaching students with disabilities in inclusive classrooms: From policy to practice in Australian schools. *Professional Voice*, 12(3), 18–25.
- Şafak, P. (2018). *Ağır ve çoklu yetersizliği olan öğrencilerin eğitimleri ve bağımsızlığa ulaşmaları için desteklenmesi*. Vize Akademik Yayıncılık.
- Şafak, P., & Yürekli, M. (2020). Ağır ve çoklu yetersizliğin kavramsal çerçevesi. P. Şafak (Ed.), *Ağır ve çoklu yetersizliği olan öğrencilerin eğitiminde stratejiler içinde* (ss. 1–29). Vize Akademik Yayıncılık.

- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). *Engelli ve yaşlı istatistik bülteni 2023*. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://aile.gov.tr/media/135432/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan_23.pdf
- Tripp, A., Rizzo, T. L., & Webbert, L. (2007). Inclusion in physical education: Changing the culture. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 78(2), 32–36, 48. <https://doi.org/10.1080/07303084.2007.10597971>
- Turhan, C. (2026). Fiziksel yetersizlikleri ve süregelen hastalıkları olan öğrenciler. İçinde V. Aksoy (Ed.), *Özel eğitim* (ss. 50–76). Pegem Akademi.
- Türkiye Cumhuriyeti. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Türkiye Cumhuriyeti. (1997). 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.
- Türkiye Cumhuriyeti. (2005). 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5378&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). *Türkiye sağlık araştırması, 2022*. <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/49747>
- UNESCO. (1994). *The Salamanca statement and framework for action on special needs education*.
- UNESCO. (2020). *Global education monitoring report 2020: Inclusion and education: All means all*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373724>
- United Nations Statistics Division. (2025). *Disability statistics*. <https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/sconcerns/disability/statistics/>
- U.S. Department of Education. (2024). *46th annual report to Congress on the implementation of the Individuals with Disabilities Education Act*. <https://sites.ed.gov/idea/2024-annual-report-to-congress-on-the-individuals-with-disabilities-education-act-idea/>
- Wehmeyer, M. L. (2006). Beyond access: Ensuring progress in the general education curriculum for students with severe disabilities. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 31(4), 322–326. <https://doi.org/10.1177/154079690603100405>
- World Health Organization. (2001). *International classification of functioning, disability and health (ICF)*.
- World Health Organization. (2011). *World report on disability*.
- World Health Organization. (2024). *Disability: Model disability survey*. <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/model-disability-survey>
- Xu, Y. (2020). Engaging families of young children with disabilities through family-school-community partnerships. *Early Child Development and Care*, 190(12), 1959–1968. <https://doi.org/10.1080/03004430.2018.1552950>
- Yeo, L. S., & Tan, S.-L. (2018). Educational inclusion in Singapore for children with physical disabilities. *Asia Pacific Journal of Education*, 38(2), 175–186. <https://doi.org/10.1080/02188791.2018.1460253>
- Yıldırım Sarı, H., Yenal, K., & Yılmaz, M. (2014). Gelişimsel yetersizliğin perinatal dönemde önlenmesi. *ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(1), 72–83. <https://izlik.org/JA73XR24UK>